Душан Миљковић

РАСПЕЋЕ ВЕЧНОСТИ

ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ КУРШУМЛИЈСКЕ ОБЛАСТИ

Ниш
1998. год.

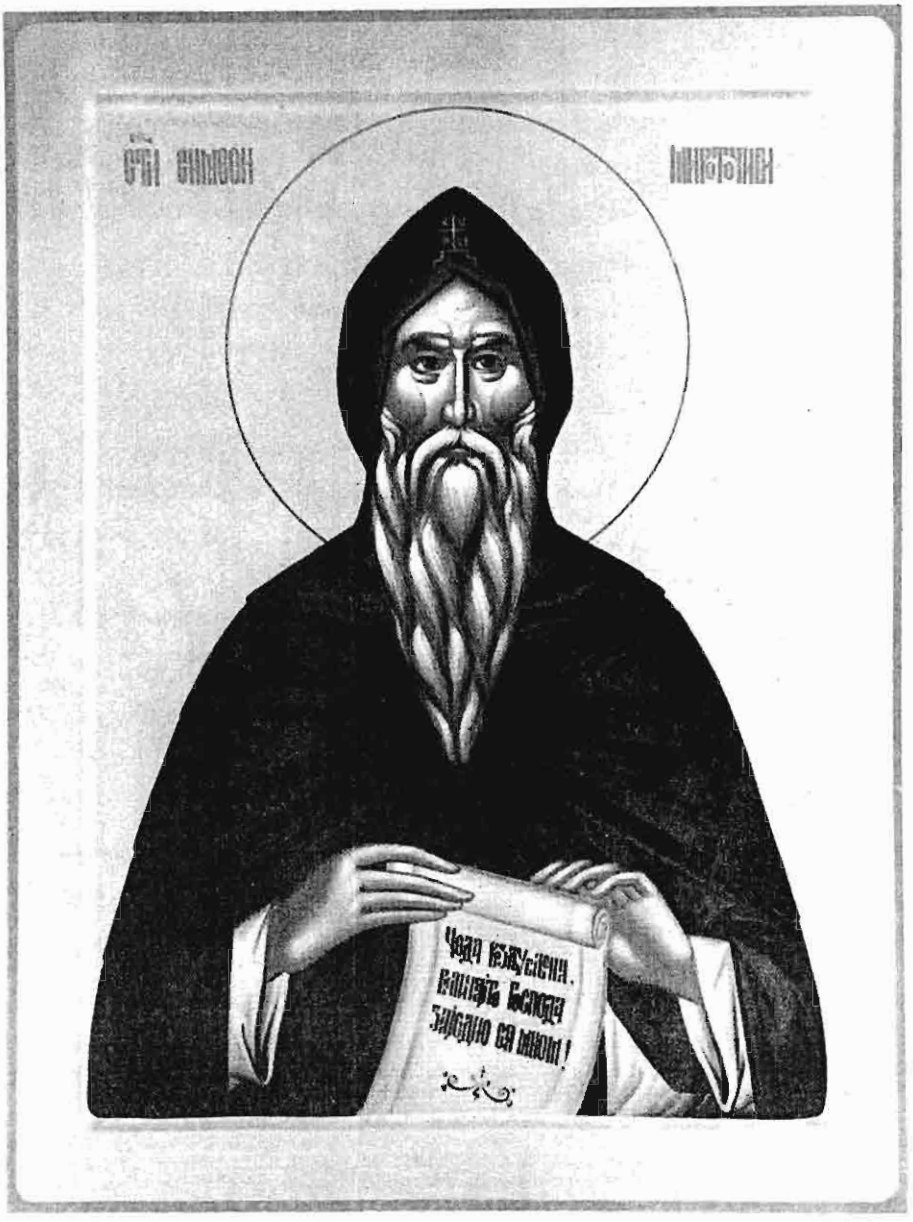

Стефан Немања - Свети Симеон Мироточиви

Предговор

Цео куршумлијски предео је обележен многим црквама и манастирским здањима, који су зидани и дозиђивани кроз векове наше напаћене историје. На овим пределима је текла, кроз векове, историјска нит, верног и намученог народа, који је одувек тражио стециште спаса у својим светињама.

Куршумлија, као и читав њен округ (од Луковске Бање па све до Преполца), датирају још из римског доба, када су ударени њени први темељи културног развоја. О томе нам говори сама историја и делимична археолошка истраживања, случајно пронађени предмети, усмена предања итд. итд.

Међутим, прави процват хришћанске културе почиње тек у 12. веку, и то пре свега са Стефаном Немањом - зачетником српске државе, и Светим Савом нашим првим духовним просветитељем.

Турци су предуго били на овим просторима. Превише су харали, пљачкали, палили, рушили ... Када су на силу цркве постајале магацини, оставе и џамије...

У корову заборава су заувек одлазиле фреске и иконе. Патина се на патину ослањала - кроз векове. Једна по једна, црква је замирала - нестајала. Заувек. А врло често, обнова срушеног, није никада значила и престанак будућег рушења.

На овим просторима је одувек живело Свето Предање. Од ваикада до данас. Зато су и препричаване читаве легенде, поред дугачке реке Топлице. Како се чува своја црква, своја

Посебну захвалност приликом изласка ове књиге, дугујем протојереју Братиславу Милетићу - намеснику Косаничком и господину Јанку Кмезићу из Ниша, за њихову несебичну помоћ. Захваљујем и господину Дејану Станковићу, као и госпођи Радмили Миљковић која ми је нарочито помогла при обради података за манастир Св. Николе.

Братиславу Милетићу захваљујем, зато што ми је дао идеју да напишем ову књигу, и посебно што ми је омогућио увид у Летописе неких цркава.

Господину Јанку Кмезићу, захваљујем, што ме је превозио својим колима од цркве до цркве целим куршумлијским крајем ... онако како је то чинио чувени путописац Феликс Каниц, да скупљам парче по парче историје. Српске Голготе. По развејаним манастирским и црквеним конацима и имањима...

У Нишу,
месеца априла
1998. године

аутор,
Душан Миљковић

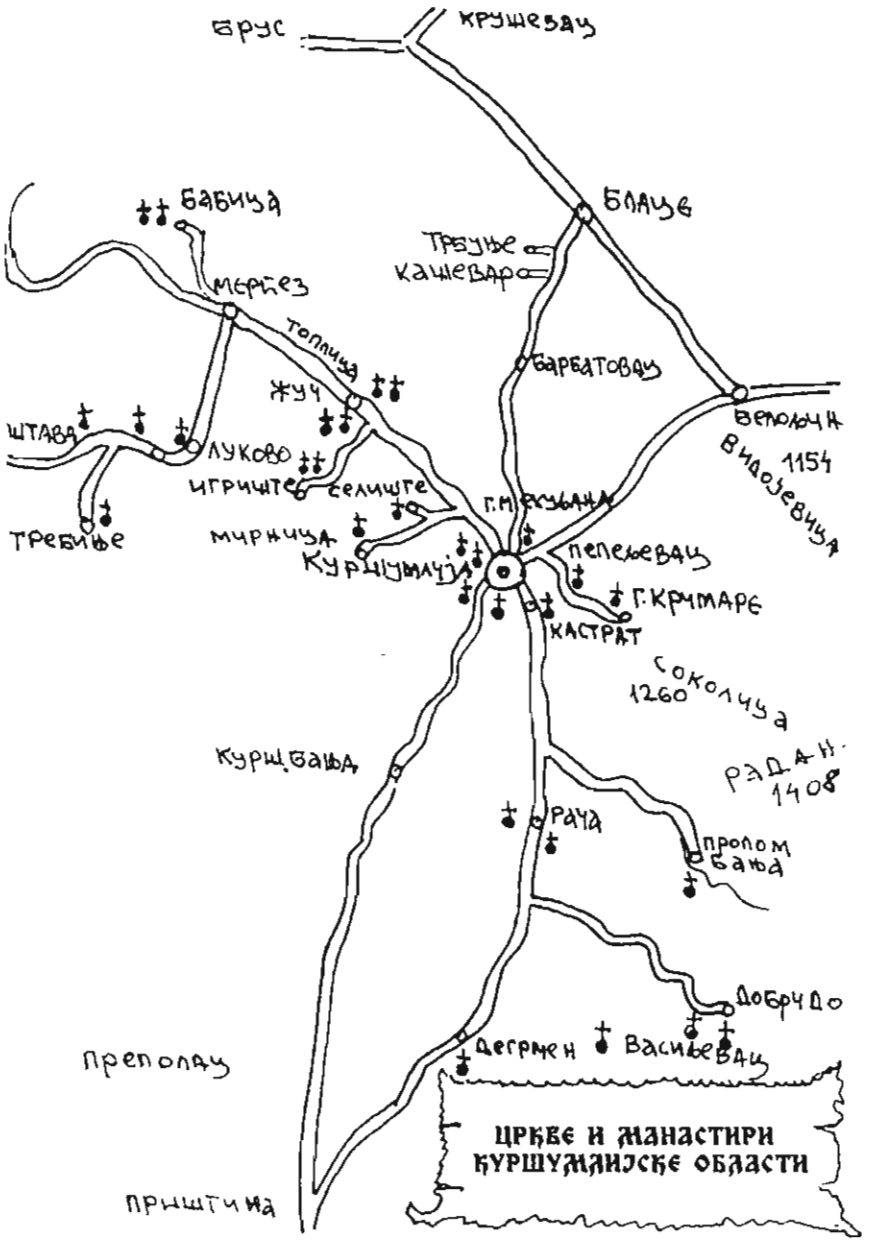
Брус
Крушевац
Бабица
Блаце
Трбуње
Кашевар
Мерјез
Топлица
Барбатовац
Жуч
Белољин
Штава
Луково
Видојевица
1154
Игриште
Селиште
Г. Месуљана
Требиње
Мирница
Пепељевац
Куршумлија
Г. Крчмаре
Кастрат
Соколица
1260
Курш. Бања
Радан
1408
Рача
Пролом Бања
Добрчдо
Дегрмен
Васиљевац
Преполац
Приштина
ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ
КУРШУМЛИЈСКЕ ОБЛАСТИ

Топличка епархија

"Маћедонску Царевину уништио је цар Василије II Бугароубица 1018. године, и готово све земље Балканског Полуострва поново подвргао Византији. - Тада је он, многе маћедонске Словене раселио по Малој Азији и то чак до Јерменске; а на њихова места довео многобројне колоније Грка и Јермена. Тиме је одмах почето раздвајање маћедоније из културне заједнице осталих јужних Словена и придруживање њено византијској цивилизацији ... Истина, Охридска Архиепископија остала је и даље као самостална црквена област, а остављен јој је и њензин први архиепископ Јован који беше Словен. Шта више, са две дипломе од 1018. и 1020. године, подвластио јој је Василије 29 епископија по Маћедонији, Арабији, Српским Земљама и Бугарској" ...

Зато се и верује, бар тако пише у Летопису Куршумлијске цркве Свете Тројице, "да је данашња Куршумлија била седиште епископа и пре Стефана Немање, јер се у повељи византијског цара Василија II (976 - 1025), поред нишке епископије помиње и Топлица, и то као седиште епископа, а не као област" ... Тако је Топличка епископија ушла у ред најстаријих епископија, али је своју пуну афирмацију ова епископија добила тек од добијања самосталности Српске цркве.

Цариградски патријарх, као васељенски (са својим синодом) и византијски цар, имали су право подизања појединих цркава на виши степен и достојанство. Сава

манастиру св. Богородице код Стона на Пељешцу и зетску епископију, са седиштем у манастиру св. Архангела Михаила на Превлаци близу Тивта, у Бококоторском заливу.

У унутрашњости Србије, основана је Хвостанска епископија са седиштем у манастиру св. Богородице такозвана малостуденичка епископија. У Полимљу су основане Будимљанска епископија (седиште у манастру св. Ђорђа близу Берана) и Дабарска епископија, са седиштем у манастиру св. Николе, близу Прибоја на Лиму. Седиште Моравичке епископије се налазило у цркви св. Ахилија у данашњем Ариљу. Топличка епископија је обухватила област у којој је некад владао Стефан Немања као велики жупан. Њено седиште се налазило у Немањиној задужбини, у манастиру св. Николе у Топлици код Куршумлије.

Поред ових новоустановљених епископија, постојале су, и од раније, две епископије у Србији: Рашка, са седиштем при цркви св. Петра и Павла близу Раса и призренска епископија, са седиштем у манастиру св. Богородице Љевишке, на реци Љевиши, у Призрену (који је око 1214. године, припао Србији).

Српска архиепископија је подељена на епископије, епископије на протопијате, а протопијати на парохије. А у манастиру Жичи је извршен избор и посвећење српских епископа из броја оних ученика које је Сава са собом довео из Хиландара.

Тако је Топличка епархија ушла у ред најстаријих епископија у Српској православној цркви. А један од првих Топличких епископа, чије је име записано у поменику такозваног "пљеваљског требника" (чува се у манастиру

крст, данас се чува у специјалном сефу ризнице у олтару грчког манастира Ватопеда у Светој Гори" ...

Топличка епархија се потом помиње тек у XVI веку, и то под називом "белоцркванска епархија". Из тог доба имамо познатог епископа Пахомија, који је 1532. године, био члан Синода у Охриду, за време охридског архиепископа Прохора. И онда се губе сви трагови о животу и раду Топличке епархије. Сви су изгледи да је Топличка епархија разорена за време турске најезде 1690. године, па је после ових догађаја њена територија припојена Нишкој епархији.

Додуше, после 1737. године, и посебно 1754. године, помињу се још два Топличка епископа: Михаил Сума (и то већ као епископ Прокупски - седиште у Прокупљу) и епископ Калиник - који је у ово време био само титуларни, обзиром да је у ово време Топлица била готово пуста земља.

У архиви Нишке епархије налази се један шематизам Топличке епархије, који је израдио свештеник Раде Димитријевић из Прокупља, где су приказани сви епископи ове епархије. Њихов редослед је следећи:

" Од 1219. године	Јанаћије
	Дионисије
	Теодор
	Јаков
	Василије
	Дамјан
око 1292. године	Герман
око 1299. године	Герасим
око 1318. године	Јоаникије

Већ у XVIII веку, Топличка епархија више не постој, јер се нишки епископи (Јаникије - око 1712. године, Георгије Поповић око 1737. године, Гаврило око 1752. године, за чије је време укинута и Пећка патријаршија - 1766. године) називају и "бело-црквaнским". И заправо, баш ове 1766. године, 28 фебруара, митрополит Сава наводи епархије (у писму упућено Московском митрополиту Платону) које су биле попуњене Грчким епископима: Самоковска, Штипска, Скопска, Новопазарска, Нишка ... Где се нигде не помиње име Топличке епархије, која је имала средиште у Куршумлији и делом у Прокупљу.

Црква Свете Марије Магдалене - "Блага Мара" - село Жуч-

Североисточно од села Жуча, на око 1 km. удаљености, на брду познатом као "Кула", налазе се остаци порушене цркве за коју се предпоставља да је посвећена Светој Марији Магдалени - "Блага Мара". Дужина цркве износи 11 m. а ширина 4,85 m. Олтарска апсида је широка 2,60 m. док њена дубина износи само 1,65 m. Улазна врата са запада су широка 1,20 m., док је дебљина зида неких 80 cm. Темељи цркве се јасно виде у висини од 1 m. Паперта и наос нису раздељени.

Предпоставља се да је на овом брду такозваној "Кули", живео неки средњевековни властелин, који је и подигао на овом месту своју властелинску цркву, поред које је сазидао и кулу, која му је уједно служила и као звонара и као осматрачница. Других историјских података нема.

источно од цркве у полукругу, налазиле су се манастирске зграде, чији се трагови и данас распознају. У близини цркве се налази гробље, па су приликом копања гробова пронађени темељи манастирских конака, што још више потврђује исправност народног веровања о постојању некадашњег манастира.

У самој цркви су нађена два крста са постољем из 1812. године, и једно бронзано кандило, као и део кадионице. Док су чобани у близини цркве пронашли и један овећи кључ.

Црква је откривена нешто пре 1912. године, заслугом Русе Мијајловић из Куршумлије, иначе родом из села Влахиње. Црква слави 22 (9) мај, пренос моштију Светог Николе.

Црква Светог архиђакона Стефана - село Влахиња

Десно од реке Топлице, на Црнчевој Чуки, у селу Влахињи, налази се један средњевековни град, зидан каменом, опеком и кречним малтером. Град се простире према конфигурацији брега у дужини од око 100 m, и у ширини око 30 m. Око града и данас стоји бедем од тесаног камена, док се у средини назиру темељи већег броја зграда. Грађевине су зидане печеном циглом. На југоисточној страни овог града а на раздаљини од неких 500 m, у шуми, такође се налазе некакве зидине (без археолошких истраживања), за које се предпоставља по народном веровању, да су остаци цркве Светог архиђакона Стефана.

Цркву је открио извесни Срећа Сретић из села Селове, рекавши да је црква посвећена Преображењу Господњем. Како је дошао до овог податка, није нам познато.

Мала Река - засеок Трећака

Житељи овог засеока су насељени из места Равништа са Копаоника. Насеље је добило име по малој речици, која долази из правца североистока, од села Жарева и овде се улива у Топлицу. Место близу сеоског гробља крај некадашње велике тополе зове се "Златорија", јер се некада на овом месту скидало злато, вожено са Копаоника. Злато је овде закопавано, па су то место поред гробља - одмах поред Златорије, назвали "Кључ". Одмах више села, у самом брду, налази се један камени стуб са нечитким натписом, који упућује на постојање некадашње старе цркве. За сада, ова тврдња није ничим доказана.

Црква Свете Параскеве - Петке - село Жуч

На развалинама старе цркве у селу Жучу, на малом брдашцу, поред гробља, подигнута је нова црква 1900 - 1901. године, посвећена Светој Параскеви - Петки. Она својом архитектуром, а посебно својим изгледом допуњује овај пасиван крај. Рушећи својом појавом мистичност гробљанског страха, на благом узвишењу омањег брдашца, које је обрасло шипражјем, она оставља утисак сигурности и непролазности.

Црква је једнобродна грађевина, са правоуганом основом и полукружном апсидом, без кубета и без певница. Зидана је од трошног материјала, са кровом на две воде. Темељ је сазидан од нетесаног камена, чија висина увек зависи од облика терена, који уједно одређује и висину нивелисаног пода. Са два дрвена крста на крову, црква је покривена црепом, док је олтарски део покривен лимом. Унутрашњост цркве није живописана.

Поред цркве, са десне стране, налази се звонара на дрвеним стубовима.

Цркву је осветио архијерејски намесник Богосав Поповић из Куршумлије 1902. године. Њена дужина, са олтаром, износи око 10 m а ширина 6 m, док њена висина износи непуних 5 m. Осим улазних врата, има и једна врата са северне стране, са два прозора на северној и јужној страни и једним прозором са источно - олтарске стране.

Манастир Пресвете Богородице - Куршумлија

"Браћо моја драга,
ако смо једнородни,
нека не буде на гнев ово моје, здање
које почех у Господу и доврших га.
Ја га сврших ...
Па, ако је добро, нека је мени
и мом народу,
А ако је зло,
нака опет буде мени".

(Стефан Немања)

На висоравни поред реке Топлице, на самом улазу у Куршумлију, на дивном и живописном месту, налази се црква Свете Богородице у рушевинама. Подигао ју је Стефан Немања, одмах после састанка са византијским царем Манојлом у Нишу, негде око 1159. године, по речима Стефана Првовенчаног (који иначе описује да је овај манастир први сазидан, а потом манастир Светог Николе): "*А кад је богољубиви цар Манојло Константинова Града чуо за изванредно целомудрије (чистоту) и смиреност и крепост овога не злобивога (Немање) ... одликовао га царским чином и разним даровима. И оделивши му од своје земље, даде му звану Дубочицу, говорећи: "Нака буде теби и семену твоме после тебе у векове*" ...

А када је он дошао, и нимало не каснивши, поче са журбом подизати у отачаству своме у Топлици храм Пресвете Богородице, на ушћу реке зване Косаница, и

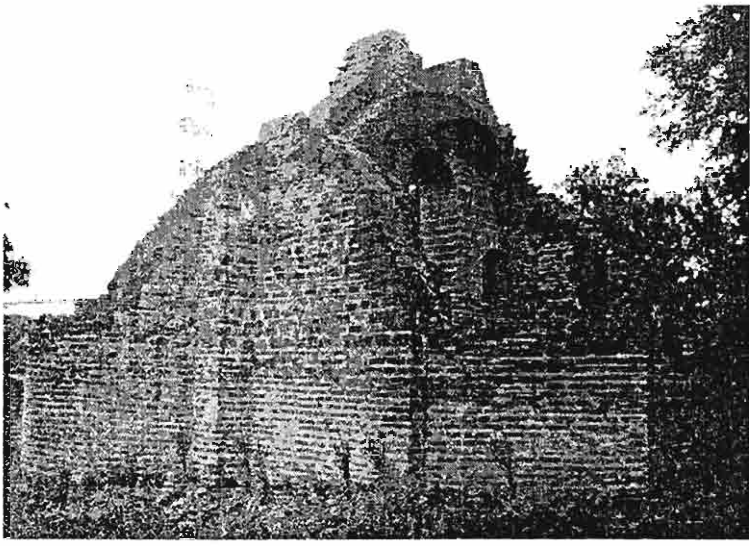

Црква Пресвета Богородица - изглед са источне стране

У византијској уметности беше прво од краја IX века па онда опет, од XII века, препорођај, по Кондракову нов златни период. У основном распореду цркве, нестаје базилика, па су ретки и осмоугаоник и тројна апсида (триконхос - што је случај са црквом Пресвете Богородице у Куршумлији)". Црква (храмь, црьква), чији су зидови (стьна) грађени од разнобојног тесаника, или од наизменичних слојева ломљеног камена и опека, имала је обично оловом покривено кубе, које се наслањало на стубове (стльпь) с капителима, сводовима (камара) и унутрашњим зидовима. Под је био од разнобојног камења, и то, уметнички груписаног. Углавном је нартекс био византијског порекла, а велика и затворена придворница с прозорима, по кад кад је дозиђивана касније. Није редак случај, да су се таква два простора налазила и један до другог. Српски су се, ове придворнице, звале припрата, прапрата, ретко притворь, (израз је везан више за

свећњаци, кадионице, завесе, одежде, богослужбене књиге и друго.

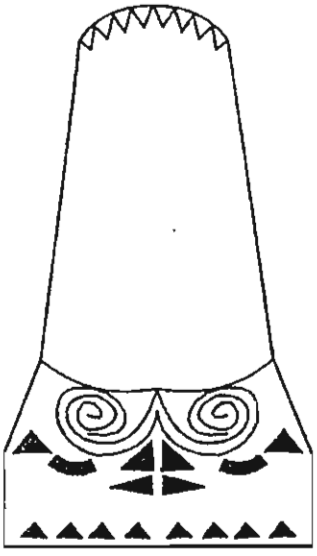

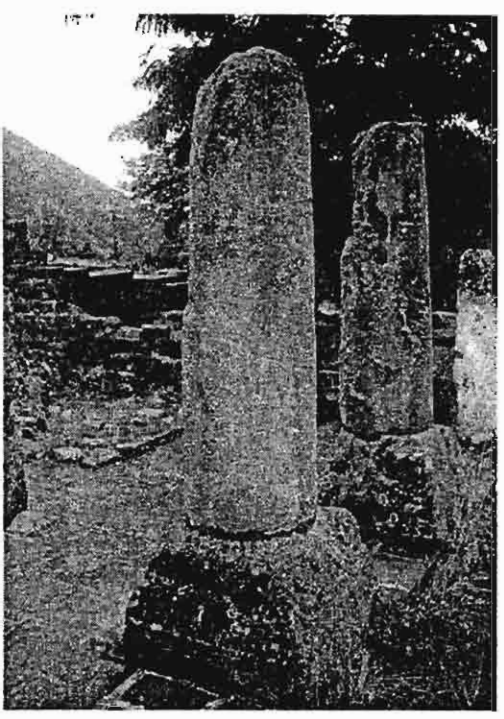

Остаци камених стубова

Ова прва црква, коју је Стефан Немања подигао у свом задужбинарству, црква Свете Богородице у Куршумлији, нема, по М. Васићу, ни једног узора према којим је подигнута, "А непознати су нам и доцнији споменици који би, у овом погледу, зависили од Свете Богородице", у архитектонском смислу речи.

Тако да ова црква остаје забележена у историји по својој јединственој аутентичности. Мада, Владимир Р. Петковић истиче, да црква "упућује својом основом на Атос,

ступца, који су повезани, са хоризонтално спојеним дрвеним "космитисима". Иконостас не постоји. Зуб времена га је уништио. И бурна историја овог краја. Иако је својевремено "у средини био прилаз са вратанцима ("двери") а бочни су делови били затворени парапетним плочама ("плутејима") изнад којих су биле завесице. Две главне иконе су биле постављене лево и десно, на саме зидове, или на два зидана ступца цркве (А. Дероко)".

Предпоставља се да је црква имала кубе елиптичног облика, "јер је главно кубе на нашим најстаријим црквама почивало на коцкастом ("кубус") постољу које се добијало издизањем бочних и попречних зидова изнад лукова и достизало је ширину главног брода."

У ову једнобродну грађевину се улазило "између две куле". Раније се знало, да је црква имала само једну кулу и то на северној страни цркве, при западној страни. Ископавања која су уследила 1951. године, показала су, да је постојала и јужна кула, такође, при западној страни цркве. Ове куле немају отворе за врата, што нас првенствено упућује да су куле биле замишљене као пиргови, и да су тек у XIV веку, били употребљени као звонаре.

Најстарији део цркве зидан је само опеком, док су обновљени делови изведени и притесаним каменом, уз местимичну употребу опеке.

Унутражњост цркве је била омалтерисана. Споља је била украшена "каменим скулптурама, на којима су били приказани лавови, птице, разно лишће и тд. О томе нам сведоче два преостала стуба на самом улазу у цркву, са

искористили Арнаути и населили је. Зато је и остало забележено у летопису куршумлијске цркве (1791. године), да већ дуже време црква Свете Богородице стоји запуштена.

Овај манастир, који је посвећен Пресветој Богородици био је женски манастир. Историја не зна да је икада претворен у мушки манастир. Прва жена, знаменитијег гласа, која се замонашила у овом манастиру, била је Ана, жена Стефана Немање. Она је била сахрањена у манастиру Студеници, где јој се и данас налазе мошти. Док је друга знаменита личност, као калуђерица која је била при овом манастиру, била Агрипина (световно име Мирослава), која је потицала из племените породице Балшића. Умрла је 22. 10. 1332. и сахрањена је код храма Светог Николе у Куршумлији. Ту је пронађен њен надгробни споменик, из кога се види да је она била кћи Балшића, а жена неког жупана Малиена, после чије смрти се и замонашила. И најзад, трећа знаменита личност, која је кратко време провела у овом манастиру, била је царица Мара - кћер деспота Ђурђа Бранковића и жене му Јерине. Иначе, царица Мара је била жена турског цара Мурата II, која је после мужевљеве смрти, добила од свога пасторка Мехмеда Мухамеда II (1451 - 1481.) Топлицу и Глубочицу на управљање. За то време, колико је царица Мара провела у манастиру Пресвете Богородице у Куршумлији (по Стојану Новаковићу), у манастиру је било око десетак монахиња.

Приликом ископавања и археолошких истраживања у близини цркве, пронађени су разни предмети: копче, прстенови, минђуше са гроздом или јагодама, за које се предпоставља да датирају чак из IX века. Што свакако

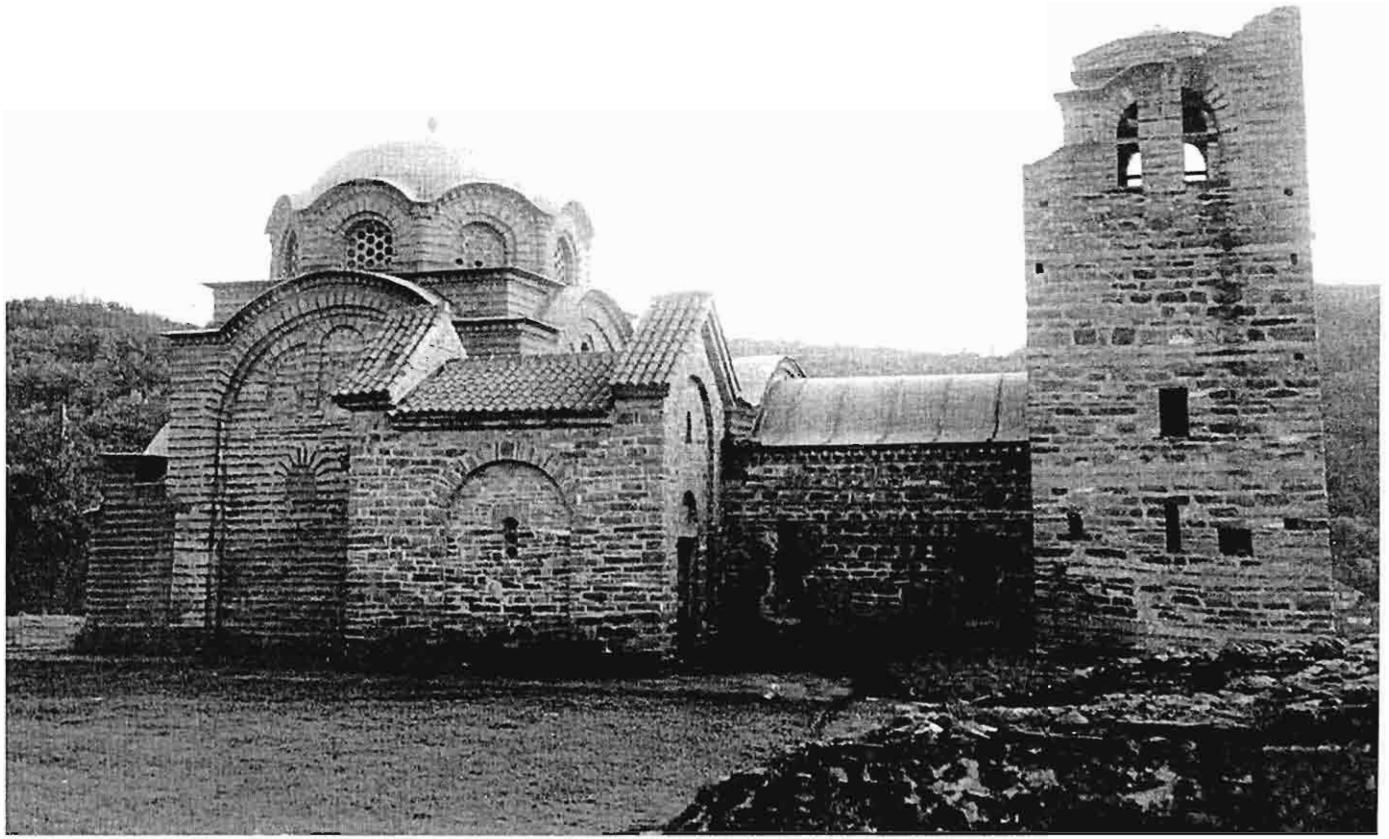

Манастир Свети Никола - Куршумлија

"Свежимо праведника, јер нам је неугодан,
и уништимо са земље његову успомену ...
И оковаше му руке и ноге,
и вргоше га у пећину камениту ...
А он погледав на њих с крепошћу
и са осмехом око усана ...не рече ништа
Он Стефан Немања - свети муж Српски" ...

(Стефан Првовенчани)

Одмах по завршетку женског манастира Пресвете Богородице у Куршумлији, Стефан Немања је одлучио да сазида још један манастир у овом месту. На свега један километар од источне стране града, на благој узвишици, "поче зидати храм Светог Архијереја и чудотворца оца Николе, близу свете Богородице, тик на ушћу реке Бањске" - Стефан Немања. Време зидања овог прекрасног и монументалног манастира пада између 1165 - 1168. године (по В. Ковачевићу, П. Симићу, Др. Ђ. Слијепчевићу, М. Благојевићу и многим другима), као "прототип Рашке школе".

А кад *"сврши храм светога и установи чрначко (монашко) правило у њему, да непрестано славе Бога ... његова га браћа, ради његове целомудрености, побожности и незлобивости, ухватише и оковаше му руке и ноге, и вргоше га у камену пећину ... али га Господ ради правде његове и крепости, изведе својом "крепком руком и мишицом (Пс. 135,12)", из камене пећине и уведе га на*

(дебљине 3 - 6 мм) које су обично на лицу места ливене. Табле су једна с другом хватане у поруб, и нису нисачим посебно причвршћиване за свод, јер их је држала приљубљено сама њихова тежина. Прикивање би се упражњавало само уз вертикалне зидове, који излазе изнад крова, и то кованим гвозденим клинцима. Данас је црква, такође, покривена оловом и само делимично ћерамидом.

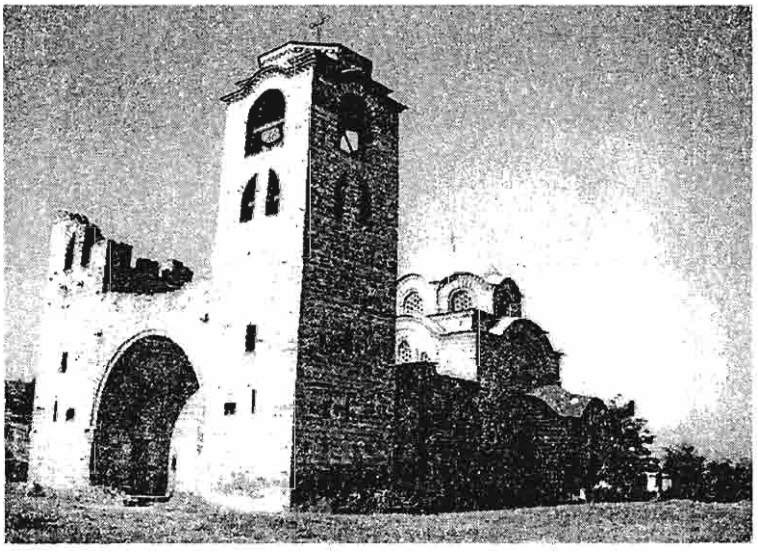

Црква Св. Николе, Куршумлија

Основа цркве св. Николе са кубетом над квадратним простором, које се споља осмострано, а изнутра округло са осам прозора, доста се разликује од основе цркве Пресвете Богородице у Куршумлији. Апсида цркве је троделна споља и изнутра, док је сам олтар одељен од наоса са два ступца.

Одмах након оснивања Топличке епархије 1219. године, када је манастир св. Николе постао седиште епископије, са западне стране цркве, била је дозидана пространа припрата

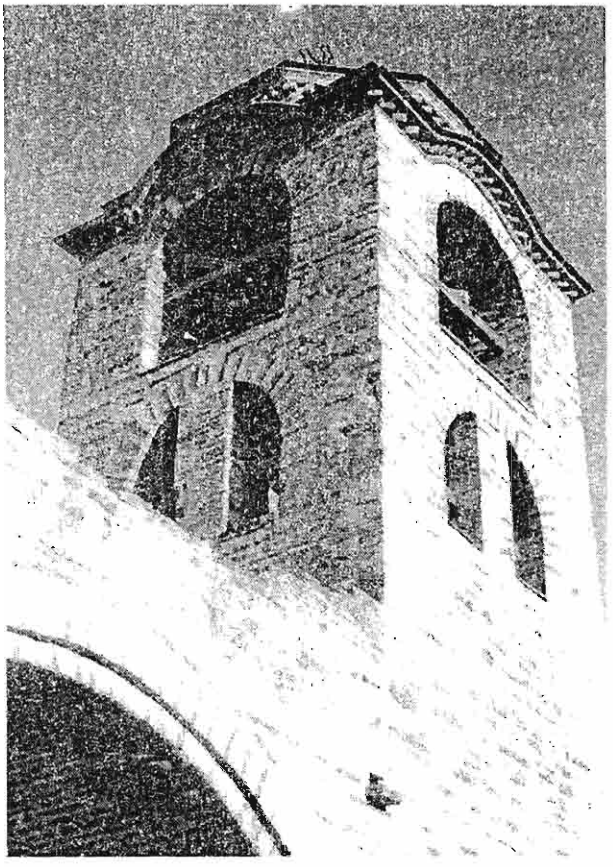

Јужна кула са звоником

Судећи по дрвеној тераси на јужној кули, као и одређеног броја отвора - "пушкарница", на јужној и северној кули, може се слободно тврдити, да су ове куле својевремено служиле првенствено као "донжони". Иако нас бифорни отвори, при врху саме куле (у имитацији великих архиволти које закриљују отворе, у чијем је средишњем делу учвршћен по један "космитис"), подсећају да је ова јужна кула била и звоник у својој првобитној намени, што је у каснијем периоду историјског развоја и постала. Мада, има мишљења да је ова

Улазна двокрилна врата са западне стране, надкривљена су израженим архитравом, изнад кога се налази полукружно лунетарно поље, оперважено складном архиволтом, која заокружује изглед западних врата, чија су "крила храстова (никада нису била бронзана), која се ротирају око металне осовине", по узору на некадашње "гвоздене чепове". А према детаљу самих врата, могу се приметити доњи делови крила, који су са спољне стране покривени металним таблама, причвршћене гвозденим ексерима. А ови су, опет, ексери, ручне израде са широком главом , дајући, поред учвршћења и декоративни изглед.

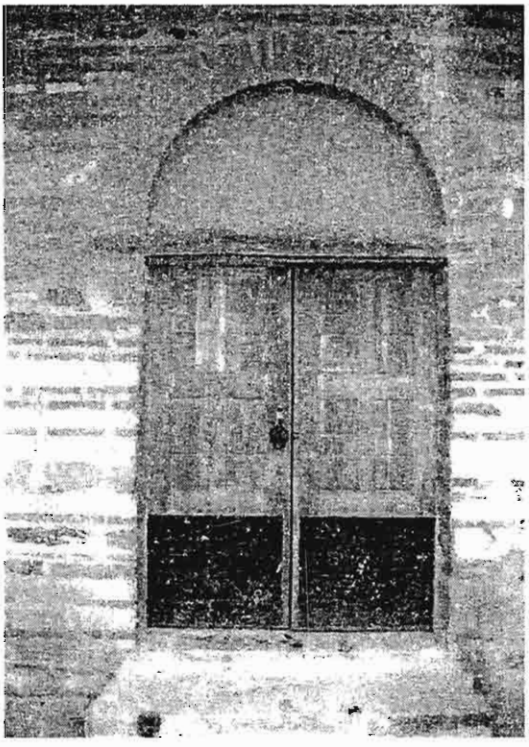

Портал са јужне стране цркве

Унутрашњост храма је обележена са четири пиластра, који се уздижу из углова наоса, и у свом лучном повезивању држе осмострано кубе. Кубе је споља осмострано са осам прозора, док је изнутра округлог облика. Осам прозора је смештено испод кровне капе кубета, отварајући при том целој цркви очи, које непрестано посматрају околину око себе. Прозори су међусоно одвојени маленим колонетама, који су, опет спојени двоструким зупчастим редом опеке, на који је готово прилепљен, такође, изражен покривни венац опека. Сами прозори су уоквирени аркадама са изражајем округлих отвора у стаклу. Стакло држе конструкције за чију израду је употребљаван "штук", као непревазиђен материјал средњовековног стилског градитељства. Док су данашњи конструкциони елементи прозора изливени од цемента и мешавине млевеног камена и опеке. Мада су прозори на северном параклису израђени у плочи од камена, са избушеним отворима за стакло.

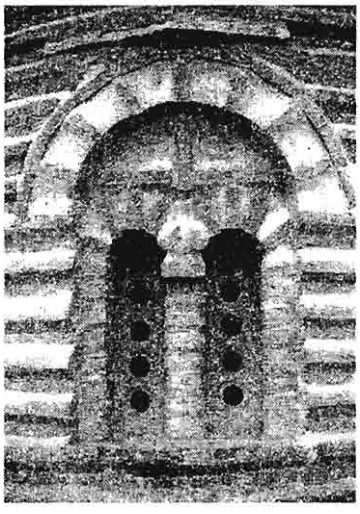

Бифорни прозор на олтарском делу цркве

Испод лучног свода у слепој аркади северног зида налазе се пет ниша које су оивичене својим благим аркадама, док се на јужном зиду налазе готово истоветне али три нише. Средња ниша, на овом јужном зиду, задржала је мали детаљ орнаменталног сликарства, са фрагментима цветова.

Под цркве је од плоча опеке, мада су се у то време најчешће употребљавале камене плоче за подове, које су врло често, биле израђене у шарама, са истицањем круга испод самог кубета.

Олтарски део, који је троделан, деле од наоса два стуба, која су колонадално повезана, са наглашеном дрвеном гредом по хоризонтали ("космитисом"), која повезује ове стубове. Иконостас, који иначе одваја олтар од осталог дела цркве, не постоји. Трагови су уништени. Иако је у средини својевремено био пролаз са вратанцима ("двери"), док су бочни делови били затворени парапетним плочама ("плутеима"), изнад којих су биле завесице. Две главне иконе су биле постављене лево и десно на саме зидове цркве, или на зидане ступце цркве (случај у овој цркви). Такви су иконостаси били кроз цео XIII век, у средњовековној архитектури Србије, али се пред сам крај овог века ове иконе стављају на сам иконостас, између стубића, да би иконостас у XIV веку добио изнад космитиса иконе "деизиса" (Христос са Богородицом и св. Јованом), са одозго постављеним крстом. На жалост све ово не можемо да проверимо код цркве св. Николе у Куршумлији, јер трагова уопште нема о оваквом иконостасу.

У самом олтару постоје две изражене нише. Једна је служила за проскомидију (северна), док је друга јужна била у служби "ђаконикона". Престони камен, састављен из три

конструкција и изглед осмостраног кубета, са ниском тамбуром, као и начин зидања. Црква је озидана опеком. Има карактеристичну фасаду, јер је сваки други ред увучен и прекривен малтером. Чак је и њена унутрашњост била омалтерисана, и фрескописана. "Од првобитне исликане декорације, која је највероватније покривала све унутрашње зидне површине наоса, олтарског простора и припрате, остали су, на жалост, само незнатни трагови у виду орнамената, на основу којих се може судити о стилским и иконографским одликама, као и фрагменти фресака у звонари цркве, у доњој зони. Тематски и иконографски ово сликарство се свакако држало утврђених образаца византијске и српске уметности XIII века. Распоред сцена и фигура је тада био у знаку логичног и јаког илустровања јеванђеоских текстова, без наративности. Сликарсто је било засновано на јединственом и сажетом приказу великих празника, као и одабраних догађаја из Христовог живота и појединих фигура светитеља", што нам показују и остаци светаца у овој цркви: Мајке Божије, св. Николе и св. Саве, као и других не дешифрованих фресака ...

У сложеном организму византијске уметности, српско сликарство је у XIII веку, чинило значајну целину, која се одликовала континуитетом и специфичношћу развитка. Куршумлијско сликарство се може, по овим детаљима придружити студеничком, милешевском и нарочито сопоћанском сликарству, које је створено у новој културној и друштвеној средини, којој није недостајало свежине и снаге за овакве подухвате. Сигурно је да су припадници владарске династије Немањића, ангажовали најбоље византијске мајсторе тога времена, који су били заступници и поклоници

Остаци фрескописања

ашња фасада цркве св. Николе привлачи посебну
ђевина је озидана опеком (има мишљења да је за
е коришћена римска опека), са увлачењем сваког
а и прекривањем малтера. Једино је северни
идан равно, као и северна и јужна кула. Израже-
зупчастих редова опека одвајају фасаду од крова,
ако посебну декорацију. Јужна и северна страна
зљена је са по три равне и једностепено слепе
е су оперважене са удвојеним луковима. А на

ним луцима, типичан је за све цркве које су сазидане у облику уписаног крста и са куполом. Оне својим распоредом увек прате унутрашњу структуру храма, за разлику од касновизантијске архитектуре у којој су ови детаљи били мотиви сами за себе.

Врло је занимљива техника градње ,која се употребљавала у времену настанка цркве. За њено зидање су, углавном, коришћене црвене печене опеке. Везивни материјал је хидростатични (водонепропусни) малтер, који се састоји од креча, песка и ситно туцане опеке. Повезивање између редова опеке, вршено је закошеним малтером, са увлачењем сваког другог реда опеке. Овако зидање срећемо још у X веку, мада, праву примену добија тек у XI веку.

У манастиру Св. Николе се од самог оснивања одвијао јак духовни живот. Јер је братство манастира, поред рада на економији (по Ст. Новаковићу), радило на преписивању и повезивању књига, изради икона и свакодневној молитви. Ово, свакако, не зачуђује, када се зна да је овај манастир био и седиште Топличке епископије. Старешина манастира се тада звао велики игуман, а бирало га братство манастира, док га је у чин производио сам Архиепископ. Владар би му предавао жезал, као својеврсни симбол власти.

Троношки летопис из 1791. године, описује цркву Светог Николе, као већ опустелу, као и манастир Пресвете Богородице. Коначно рушење ове цркве извршено је половином XIX века, и то баш на празник Свете Тројице. Срушили су је наводно Суљ Крвош из Ниша, који је иначе имао свој хан у Бацу, "код бунара", и неки Мула Хами. После овог догађаја, Арнаути су узимали циглу и камен за своје потребе. А у рату од 1876 - 1878. године, порушено је с једне

године, док је друга из 1379. године. Иако су записи на њима доста оштећени, један део научника (Љ. Стојановић, Ст. Новаковић, М. Ђ. Милићевић, М. Марковић) сматра, да је овде могао бити сахрањен неко из родбине кнегиње Милице, по имену Никола, који је био син жупана Златка.

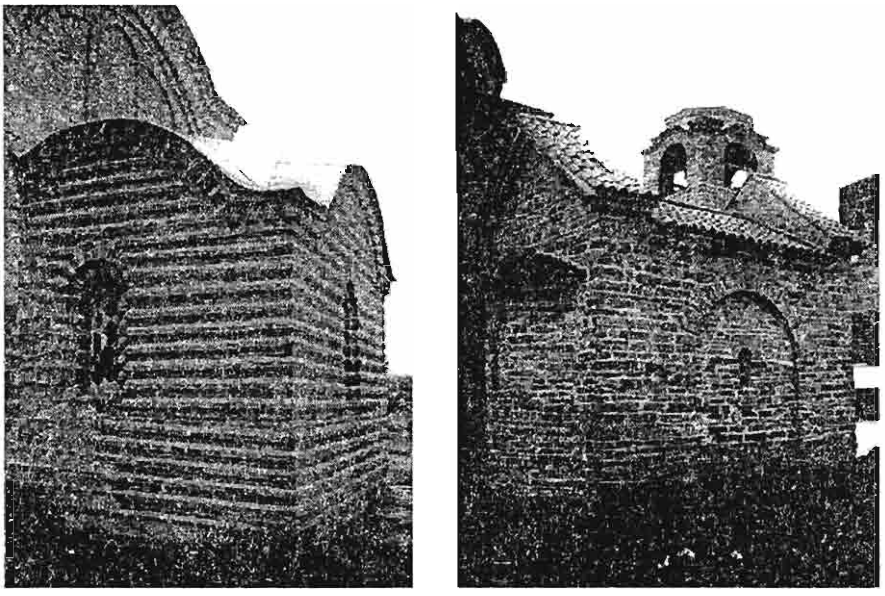

Јужна и северна капела

Само извесни фрагменти намештаја и полијелеја, који су пронађени приликом ископавања цркве св. Николе, омогућују делимичан увид у карактер српских дуборезбарених творевина у XII и XIII веку, када су естетске вредности имале брижљиво уобличене творевине од дрвета са веома украшеном интарзијом. То су, пре свега, производи од сакралне намене (реч је о вратима, намештају, ћивотима, сталцима за иконе, налоњи и др), који уопште нису сачувани.

Са леве стране, више северозападно, тик поред цркве, налазе се рушевине некадашњег манастирског конака, али и других просторија неопходних за манастирски живот. Сасвим на североисточној страни, мало даље од цркве, сазидан је нов манастирски конак у модерном стилу грађевинарства.

Црквене грађевине су биле, обично, саставни део манастирског комплекса у средњем веку, које су због несигурних прилика тадашњег доба, биле опасане чврстим и јаким зидом са црквом у средини. Најчешће су уз тај зид са унутрашње стране, биле прислоњене зграде, као што су: конаци за спавање, библиотека, ризнице, трпезарија, кухиња, оставе, подруми и слично, у већини случајева (као код манастира св. Николе у Куршумлији) је временом изчезло много зграда око цркава, делом што су направљене од слабијег материјала него цркве, а делом што су их муслимани рушили, док су цркве претварали у џамије, или их нису рушили из чистог сујеверја.

Црква слави 22. (10. маја), пренос моштију св. Николе и 19. (6. децембра) - Никољдан.

Манастир св. Николе је кроз векове свога постојања, често рушен и повређиван. Но ипак, остао је као својеврстан монументалан споменик, наше средњевековне архитектуре. Да нам као сведок пренесе бар делић напора наших предака, који су смогли снаге да створе једно овакво дело, које је пуно полета и креативности. Када су око цркве били окупљени: уметници, неимари, клесари, сликари, златари, везиље, богомољци ... Како би дали печат духовности. Вечности. Нади. И љубави. Због нас самих. И будућности.

Црква Света Тројица у Куршумлији

Историјат: На западном зиду, изнад улазних врата, на мермерној плочи, у цркви Свете Тројице у Куршумлији, пише: *"Овај храм, подигнут је у славу Св. Тројице. А заузимљ-ивошћу одбора и дарежљивошћу грађана из Куршулијских околина и целе краљ. Србије, као и прилогом црквеног фонда 1902. год. Освећен је од епископа Нишког Господина Никанора 16. септембра исте године".*

Док нас Летопс куршумлијске цркве Св. Тројице обавештава да је *"све до подизања ове нове цркве, која је завршена 1902. године, служба вршена у манастиру Св. Николе, јер у читавој околини није било ни једне сачуване цркве, способне за службу."* Додуше у летопису пише и ово, да је црква започета са градњом још 1890. године, и то, пре свега, заузимањем свештеника Богосава Поповића.

Црква св. Тројице у Куршумлији

У оштрим и правим линијама спољне фасаде, која је омалтерисана, архитектура ове цркве, оставља утисак једноставности. Зато што је зидана у периоду историјског преображаја, када се архитектонски израз, пре свега заснивао на превазилажењу великог турског утицаја кроз векове. То се нарочито може запазити у стилском, конструктивном и пре свега функционалном организму саме цркве.

Изглед звонаре код цркве Св. Тројице, Куршумлија

Четири пиластра, са унутрашње стране цркве, два са јужне и два са северне стране зида, спојени су у пределу свода полукалотама, дајући тако наосу богатију форму архитектуре.

Црква није живописана. Шест овећих прозора, дају цркви добро осветљење.

Фреска на улазу у цркву, изнад портала, са западне стране

Дрвени иконостас, више пута фарбан, са орнаментиком цветова и листова и великим сунцокретом изнад царских двери, одваја олтар од наоса. Иконостас је израђен 1902. године.

На царским дверима су иконописане Благовести са додатком четири Еванђелиста. Са десне стране царских двери, налазе се иконе: Исуса Христа, Архиђакона Стефана (јужне двери) и Св. Јована. Док се са леве стране царских двери налазе иконе: Пресвете Богородице, Архангела Михаила (северне двери) и Св. Тројице, чиме се завршава читав ред ових престоних икона.

Ликови светитеља су реалистични, са добрим пропорцијама и зналачки распоређеним колоритом. Благи тонови мистичности у скривеним и одлучним покретима светих тела, показују зналачки обдареног аутора, који је познавао православни кодекс иконописања.

"У цркви има једно старо јеванђеље, пренето из манастира Св. Николе, али на њему нема година штампања." Док је друго јеванђеље, које се чува, поклон Милоша Даниловића из Горње Краварице, срез Драгачевски. Поклоњено је, иначе, за покој душе свога брата Виктора, који је погинуо 1877. године, на Самокову.

Икона Мајке Божије је једна од најстаријих и то највероватније, из XVIII века, рађена на гипсаној подлози. А један "домаћи крст, породице Величковић из Високе, пренет је из новопазарског Санџака 1880. године", подсећа на време минулих догађаја прошлог века.

Занимљиво је напоменути да Летопис куршумлијске цркве наводи и овај податак: *"простор око манастира Св. Николе и Св. Богородице у величини од 5 h, такође припада овој цркви."* У Летопису се не објашњава да ли су ова два манастира имала у својој историји већу површину земље у свом поседу. Додуше, манастир св. Николе је задржао нешто земље у свом поседу, око саме цркве, док је манастир св. Богородице остао на веома скученом и увученом простору, што се може рећи и за цркву св. Тројице у Куршумлији. Лепо уређено двориште цркве Св Тројице у Куршумлији је омеђено цик цак оградом, што очито говори о немарности житеља према својој цркви и њиховој узурпацији црквеног земљишта.

Црква св. Врачи село Горња Мекуљана

На неких два километра, изнад саме Куршумлије, налази се живописно и древно село Горња Мекуљана, са својим распростртим пејзажима. На благој падини овог села, сакривена у шумарку, налази се црква посвећена св. Врачима.

Предање говори, да се зачеци овој цркви крију још у доба Немањића - из доба Св. Саве. Својевремено је сам Свети Сава обележио ово место за зидање цркве, па је хтео да на овом месту побије дрвени крст. Међутим, мештани овог села, у тренутку, нису имали секиру, са којом ће да одсеку дрво, и направе дрвени крст, али су се брзо снашли. На обележено место су одмах побили овећи шиљасти камен (има облик издуженог троугла). Временом је народ почео да се окупља на ово место. Да приноси колач и свећу. Побијени камен је врло брзо постао чудотворан (и дан данас стоји побијен у под, до самог олтара, при певници), па су ово свето место посветили св. Врачевима - као Божијим лекарима.

Ова црква је вековима трпела разне недаће које су овај крај притискале. Рушена и паљена од Турака, у оба турска похода, 1690. године, и 1737. године, када је Топлица остала "без мал' пуста земља", црква је дуго била без зидова и крова. И то све до 1930. године (ова година је наведена као оријентир, јер је у овом периоду обновљено и сазидано доста цркава у Топлици: Барбатовац, Чучале, Кашевар - звонара, Рача итд, итд), када је сазидана у данашњем облику.

се може закључити по "хоризонталној подели целе фасаде и кордонских венаца", који су на њој присутни.

Седам прозора, и једна врата на јужној страни цркве, дају добро осветљење наосу. Прозори на спољној фасади једва да имају благу имитацију перваза архиволти. Сам портал цркве, нешто је израженији у пластичној динамици самог оквира, који на врху има камени крст. Изнад каменог крста, ближе поткровљу саме цркве, на спољној фасади, налази се икона св. Врача. Са десне стране цркве, на једно десетак метара налази се звонара са гвозденом конструкцијом, покривена лименим кровом.

Унутрашњост цркве није фрескописана. Прислоњена четири стуба, као пиластри, формирали су две полуколонете, што мало подсећа на готске стубове, али и даје посебну драж целом наосу.

Благовести на царским дверима, Г. Мекуљана

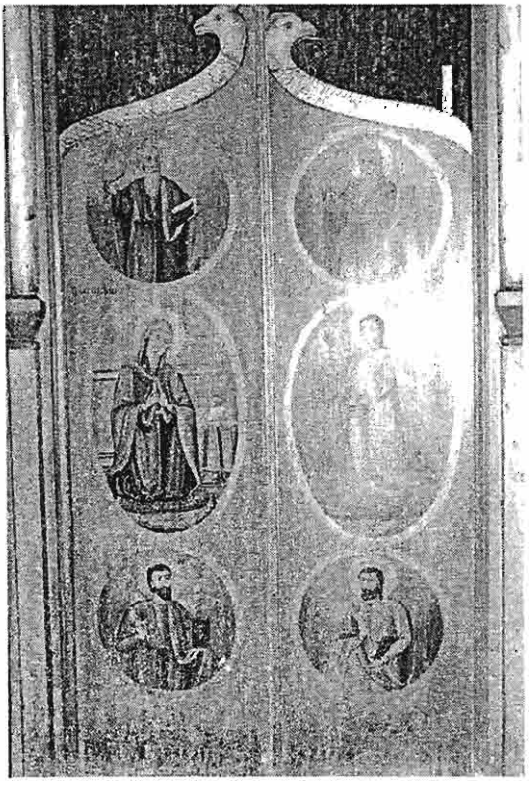

Царске двери

У бескрајној тишини, на сасвим малом пропланку, окружена честаком шуме, бела и усамљена црква, непрестано стражари. У својој мисији као да јој помажу 12 храстова око ње, који се својом висином издижу изнад ње, као 12 апостола који непрестано читају Свето Јеванђеље. Мештани долазе овде, углавном, једном годишње - махом о сабору, кад црква слави. По некад наиђе и по који путник намерник, као што је била наша трочлана мисионарска екипа. И то је све.

Разрушене и напуштене цркве у селима око Куршумлије

Поред два велика манастира (св. Никола и св. Богородица) која се данас налазе у самој Куршумлији, као и сама црква св. Тројице, у околним селима налази се и знатан број црквишта.

У селу Мачковцу, налазило се једно црквиште за кога пише у Летопису куршумлијске цркве, да је посвећено св. Недељи, мада Феликс Каниц (чувени путописац) у својој књизи "Србија - земља и становништво", пише да је црквиште посвећено св. Петки, што би се пре могло узети као полазна основа за истину. Пре свега, имајући у виду, колико је св. Петка као светица поштована у народу. У прилог томе иде и чињеница, да у близини нема цркве која је посвећена св. Петки. Ево шта Феликс Каниц пише: *"...кренуо сам следећег јутра према северном Мачковцу. Међутим оно што сам нашао није одговарало очекивању. И поред распитивања нисам нашао ништа осим једног 6м дугог и 3,5 м широког црквишта, са 0,75м дебелим зидом, чврсто грађеним од квадера, који је сачуван до висине од једног метра... све се преливало неком узвишеношћу и свечаним миром, ово је место посвећено св. Петки"*...

Данас тих зидова нема. Како је дошло до тога да се црквиште намени св. Недељи - не зна се. Вероватно, по слободној процени. Другог предања нема. Историјских података, такође, нема.

Маркова црква - Латинска црква - село Кастрат

На ушћу реке Косанице, са десне стране при уливању у Топлицу, подигнута је нешто пре VI века, једна велика црква, под називом "Маркова - Латинска црква". По својој прилици, ова је црква рано порушена, јер су "Словени средином VI и почетком VII века, насељавајући ове просторе, рушили цркве, убијали свештенике и пљачкали тадашње епархије". Латинским црквама се у Србији углавном називају цркве које су својевремено користили католици за своје потребе и то углавном из "дубровачких колонија у Србији". Такав случај је и са црквом у Горњем Матејевцу, код Ниша, Југ Богдановом црквом у Прокупљу, као и другим црквама широм Србије.

Црква се простире у дужини од 23 m, а у ширини са бочном средином око 11,50 m. Ова црква је, својевремено, имала паперту у дужини од 6 m, средњи део храма од 14 m и олтарски део од 3 m. Ширина централног брода је износила 7,50 m, а у целој дужини цркве, са северне и јужне стране, били су дуги параклиси са по четири одељења, налик на ћелије. Уз саме зидове главног брода, налазила су се камена седишта и то у ширини од једног метра, како са десне тако и са леве стране. Параклиси су "повезани појединачним вратима кроз која се улазило у средњи брод цркве на 4 метра од олтара, док је главни улаз у цркву био, због природе терена, са северне стране и то прво у паперту, па тек онда у главну цркву". Мада, ово није усамљен случај уласка у цркву са северне стране, јер се исто тако улази и у цркву светог

Разрушене и напуштене цркве у реону села Мирнице

Нека од старих села, као што су: Мирница, Селиште, Шатра и Трмка, имала су својевремено и своје цркве, које су за време робовања под Турцима порушене, нарочито за време велике сеобе Срба 1690. године, и 1737. године, када је Топлица остала "без мал' пуста земља". Њене крајеве су тада "насељавали Арнаути", где су остали све до 1878. године, када се Србија коначно ослободила од Турака.

У селу Мирници постоји црква Покрова Пресвете Богородице, а на одприлике 500 метара, северозападно од ње, налази се једно црквиште за које се незна коме је посвећено, мада народ верује да је посвећено Св. Тројици. Поред овог црквишта постоји један извор који лечи "очни вид".

На северозападној страни села Шатре, у потоку, такође се налази једно црквиште, као и у селу Рашевцу - на гробљу, а потом и у засеоку села Трмке.

Куршумлијска Бања се налази на десет километара од Куршумлије. У њој је пронађена једна "профилирана ара од сивог туфа" - камен од вулканске стене који је својевремено служио као жртвеник. На њему је дешифрован следећи надпис:

"NYMPHIS SALUTARIBUS CAT(T) UNS CELE(RP) ONTIFEX C(UNL) UCILLA CONIUGE (ET) LUCIO ET SEXTO FILIIS"

Црква је обновљена 1997. године. Темељ је изливен од бетона, а зидови су озидани циглом. Омалтерисана је споља и изнутра. Четири прозора у наосу и један у олтарском делу, цркви дају добро осветљење. Мада иконостас још није постављен, као ни престо у олтарском делу. Под цркве је избетониран, док је свод цркве опшивен ламперијом. Унутрашњост цркве још није фрескописана, обзиром да је изградња цркве у току.

На прилазу према цркви, одмах са десне стране, налази се звонара, направљена од металних шипки. У плану је обнова и ограђивање порте.

Звонара у Мирници

саградио кућу на месту где се налази црква. И путник - старац, како је дошао, тако је и отишао. Једноставно је нестао, после овог саопштења.

Томо Грубач схвати поруку озбиљно. Па одмах пресели своју кућу на суседно и узвишеније брдо. На месту где је саградио прву кућу, која је више личила на колибу, окупи мештане новонасељеног села, и исприча им причу, коју је чуо од старца. Сви одлуче, при том, да треба прекопати терен. Тако и урадише. И заиста. Пронађоше крст, те се веома обрадоваше. Али, за дуго, не могаше да саграде цркву. Само оградише ово свето место, да не би стока газила по њему.

И црква је сачекала своју градњу све до 1941/42. године, када је коначно подигнута. Но, иако није рушена за време Другог светског рата, њу је нагризао зуб времена, па је морала да се реновира 1982/83. године.

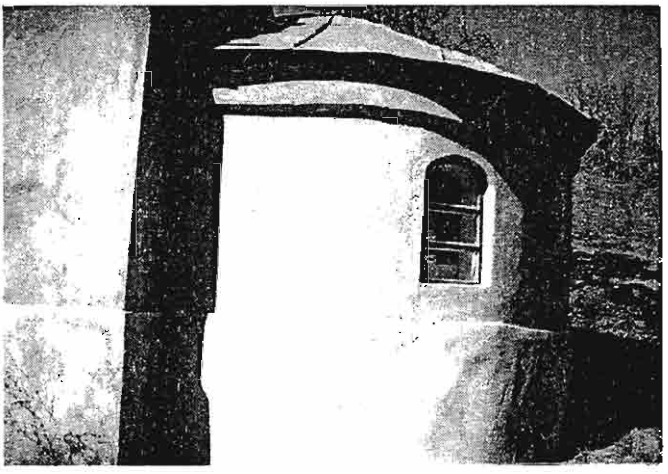

Поглед на апсиду

Црква Светог цара Лазара изнад Пролом Бање

"Градња цркава од дрвета - цркава брвнара код Срба задире дубоко у средњи век," у доба Немањића. И наравно, највећу заслугу у свему томе има Свети Сава. Зато монах Теодосије и пише у XIV веку, у Житију о Светом Сави: *"и друге многе цркве мале и велике сазида свети док је био архимандрит у Студеници, не само камене, него и дрвене, да се на сваком месту његове државе Бог слави"*... Говорећи врло често, у поучавању свог народа, да цркве треба подизати што више, па макар и од дрвених дасака. А у тежим ситуацијама, бар дрвене крстове побијати у земљу, ради назнаке светог места, где ће се непрестано литургијски славити Бог.

Слушајући савете свог Светог Саве, народ је гледао на цркву као на своју заједничку кућу, па су је тако и градили. Од истог материјала као и своју кућу. *"Са високим и фино обликованим крововима који су били покривени клисом или шиндром, са широким и препуштеним стрехама, остављали су утисак истинске лепоте"*... И под тим крововима, који су личили на дубоке капе са широким ободима, народ је тражио заштиту и спокој. Своју молитву. Исповест и причешће.

Цркве брвнаре су се најчешће градиле од храстовог, или пак, боровог дрвета. Таква црква је и црква брвнара, посвећена Св. Цару Лазару - Косовском, која се налази на једно 2,5 километра од Пролом Бање, узводно уз Проломску реку, са десне стране на благој узвишици једног пропланка, на путу за Гајтан. Кад се човек више загледа у њу, може

нам познато како су те цркве изгледале. Ова црква је обновљена на старим темељима 1890. године.

Српски народ је штитио своје цркве брвнаре, као најснажније упориште свог духовног и друштвеног живота. Код ових цркава су одржавани сабори, зборови и договори, на челу са свештеницима и калуђерима. Ту се поред богослужења, одржавала и ширила писменост, у обнављању своје културне и националне свести. Тако је и ова црква брвнара, посвећена св. цару Лазару, чувала кроз векове светосавски дух ових простора, као неугасло огњиште Христове неизмерне љубави за свој народ.

А ново време, са новим схватањима црквене архитектуре и уметности, није уништило значај и суштину брвнаре. Лепе дрвене грађевине, широм Србије, са присном атмосфером, финих просторија, често са високо обликованим шиндриним кровом, уметнички обрађених тремова и врата, са топлим и резбареним орнаментима, шаљу нам поруку. Да су цркве брвнаре, биле вековима куће народне и понос народни, где се произносила Света Литургија. Где се Христос сваке недеље обзнањивао. У молитви. Горској молитви. Са ехом хришћанске љубави, пре свега, светосавској.

Највећи број цркава брвнара подизан је у северозападним деловима Србије. Углавном су груписане између Саве, Дунава, Велике и Западне Мораве, Дрине и Колубаре. Један део цркава брвнара је и обновљен после Другог светског рата, што је случај и са овом брвнаром св. цара Лазара.

Стара Рачанска Црква у селу Рачи
-засеок Мариће-

На 17 километара, јужно од Куршумлије, на путу према Приштини, у котлини реке Косанице, налази се старо српско село Рача. Једно од најстаријих насеља овог краја, такозвани "засеок Мариће" (иначе саставни део села Раче), готово је скривен у брду, на једно два километра од главног пута. Куће (једва двадесетак) су смештене у једној ували између брда, које су скоро опколиле "Стару Рачанску цркву", која је сва у рушевинама, у самом центру села. Иако нема писаних података ни о селу, ни о цркви, на основу географског положаја села, може се веровати да и село и црква датирају из раног периода српског ропства под Турцима.

"Стара црква овог насеља, била је укупно дугачка 13 m, а широка 5 m. на западној страни имала је паперту дугу 4 m. а зидана је од камена и кречног малтера. Висина сачуваних зидина износи око 2 m. а северни зид паперте као и преградни зид између паперте и средњег дела храма, чија је дебљина око 1 m, сачувани су у висини од 4 m. између наоса и олтара стоје темељи зиданог иконостаса а по поду цркве има више обрађених камена и плоча са разним орнаментима..." Око цркве је старо гробље, али и ново. Гробови су формирани тик уз саму цркву. Зуб времена је учинио своје. Около цркве налази се много разрушеног камења и корова. Око двадесетак кућа овог засеока долази код цркве о Духовима. Тада сечу колач. Сећају се своје заветине, иако не знају како им се зове црква.

После ослобођења од Турака, Рача дуже времена није имала своју цркву. Тек 1929. године, у низини је започета градња, нове цркве која је посвећена св. Илији. Засеок Мариће је остао запуштен. Своју стару Рачанску цркву, засеок никад није обновио. И ко зна да ли ће икада. Јер је село запустело. Младост је отишла а остала је само нејач, старост и болест. Коров се око цркве шири ...

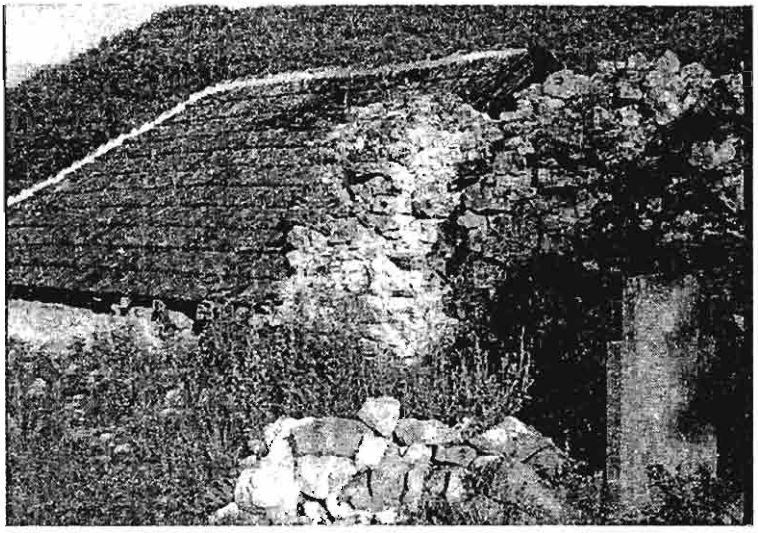

Остаци порушене цркве у засеоку Мариће и покушај мештана да сачува цркву од даљег пропадања, стављањем под кров

Црква Св. Илије у Рачи

Одмах по ослобођењу од Турака 1877. године , настала је потреба да се сазида нова црква у селу Рачи, пошто је стара била порушена. Али, услед немогућности да се сазида нова црква, народ одлучи да подигне једну дрвену капелу. Главни организатори, око изградње ове капеле, били су Периша Марић - досељеник из Иванице и Марко Ђорђевић - досељеник из Пећи. Оваква капела је служила све до 1929. године, када су коначно ударени темељи данашњој цркви Светог Илије. Зидање цркве је трајало све до 1932. године, када је и завршена.

Црква је једнобродна грађевина без кубета, са кровом на две воде. Она има основу уписаног крста, са пространом апсидом споља. Њене апсидијалне певнице, са јужне и северне стране, су споља тростране. Поред олтарског дела и наоса, црква има и малу припрату на улазу са западне стране.

Зидана је циглом, док јој је спољна фасада украшена имитацијом архитратрива изнад прозора и лунетарним пољем изнад западних врата.

Године 1982, "подигнута је нова звонара при храму Светог Илије у Рачи - од метала. Радове је изводио Лазић из Куршумлије."

Црква је детаљно реновирана (захваљујући претежно, великим трудом свештеника Сретена Анђелића), са увођењем електричне енергије 1995. године. Освећење је обавио Епископ Нишки Господин Иринеј.

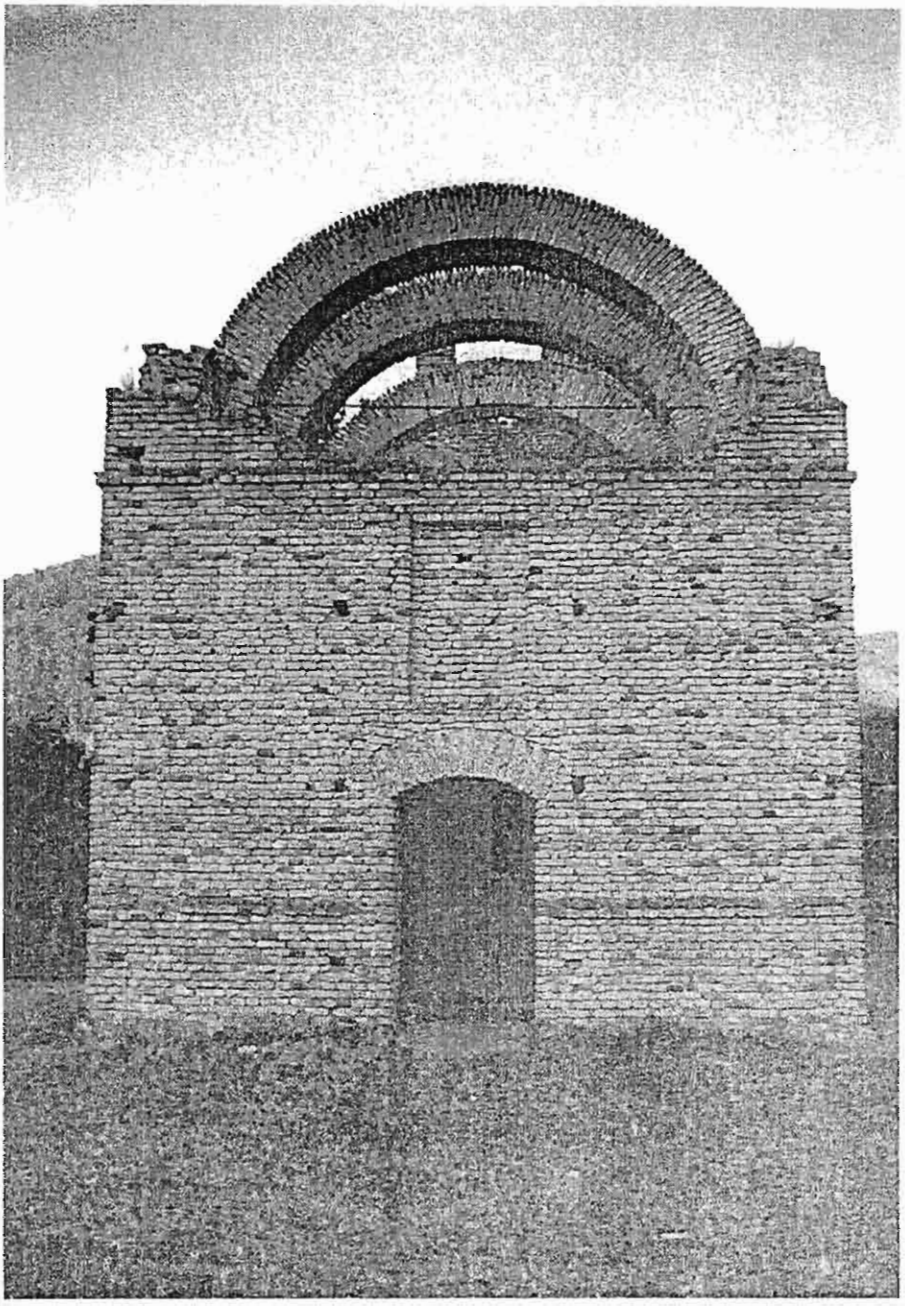

године. Мада, у народу постоји и друга прича, по којој је Бећо убио свог кума због жене. Да би се искупио за почињено убиство, хтео је да сазида цркву. Али га је Бог казнио, те је погинуо те 1914. године. А за народ остала велика поука Божанска: "Бог па кум, а кума као сестра рођена".

Основа Бећове цркве је триконхонална, са полукружном олтарском апсидом и споља и изнутра. Замишљена је да буде без кубета. Док су јој певнице озидане чак са по шест прозора и полукружним апсидама. Зуб времена је учинио своје. Почела је да се руши. Усамљена и тиха у свом постојању, свакако нам шаље поруку. О једном времену. И једном човеку. Свакако и његовом покушају.

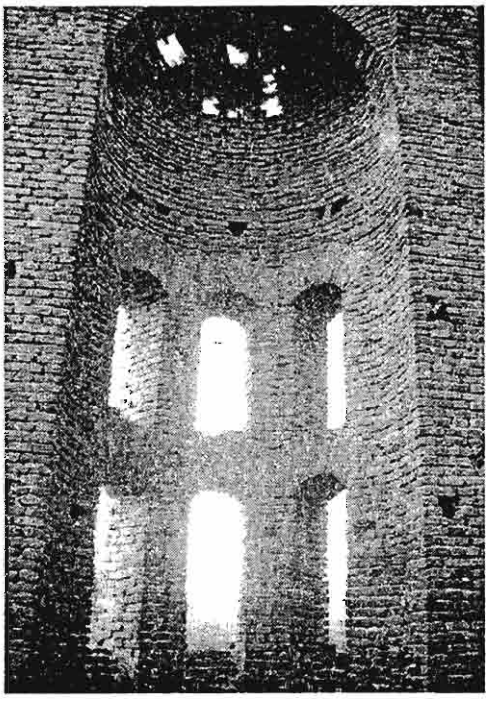

Оронула лева певница на Бећовој цркви, Дегрмен

Црква Свете Петке - село Добри До

У самој котлини Доброг Дола, поред пута, близу реке, на старим темељима негдашње цркве, подигнута је нова црква - брвнара 1903. године, посвећена Св. Параскеви - Петки. Са четвороугаоном основом и димензијом 10 х 6 m, уздизала се као јединствена и монументална црква - брвнара, са иконостасом посебног уметничког декора, у овом крају. Као таква је служила читавих девет деценија. Услед своје дотрајалости црква је реновирана 1990, године. Овога пута је сазидана је од тврдог материјала. А њено коначно реновирање, урађено је 1993. године. Освећење је извршио Епископ нишки Господине Иринеј.

Црква слави Св. Петку 8. (26) у августу месецу и 27. (14) октобра.

Црква је сазидана као јединствени примерак куршумлијског региона, у српско-византијском стилу архитектуре, са основом уписаног крста. Изнад каскадног крова, који је покривен црепом, на четвртастом постољу, издиже се осмострано кубе са осам прозора. Кубе је покривено лимом са доминацијом гвозденог крста на врху куполе, што даје посебан печат монументалности ове цркве. Док су изражене и међусобно спојене, архиволте изнад прозора, на фасади кубета, представиле сигурност постојања ове грађевине, у обједињењу подкуполних кордонских венаца. Спољна фасада цркве је омалтерисана, без икаквих пластичних декорација, осим јако изражених перваза око врата и једноделних прозора. Наос цркве, који више иде у ширину него у дужину,

Иконостас је модерног типа са мешавином ламперије и пуног дрвета. На њему су сачуване старе иконе из 1903. године, рад - С. Ђорића из Прокупља. На царским дверима су иконописани апостоли Петар и Павле (што је права реткост код иконописања), уоквирени дрвеним рамовима са дрвеним крстом, на спојној дашчици између левог и десног крила двери. Сам колорит над дверима не заслужује неку већу пажњу уметничког сагледавања. Северне и јужне двери су, такође, радови модерног иконописања.

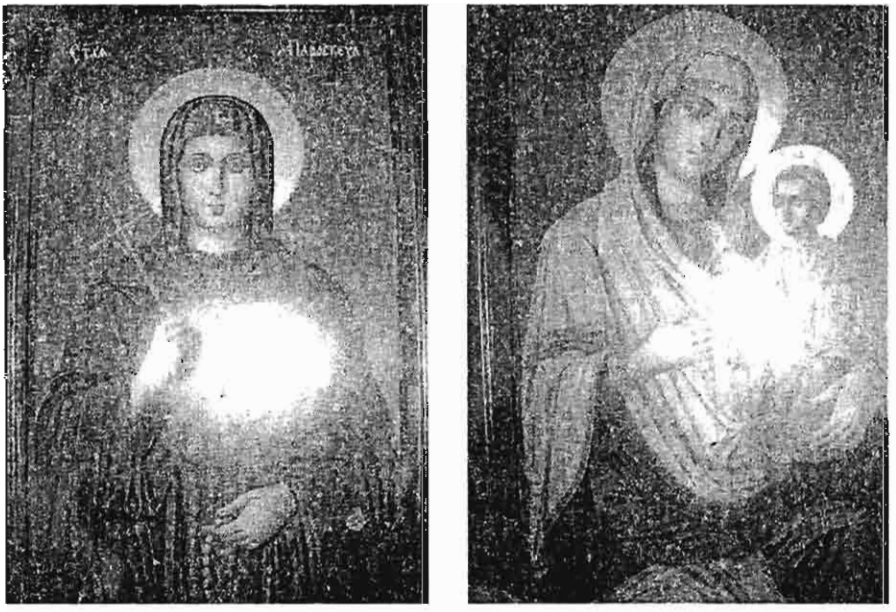

Старе иконе Св. Петке и Пресвете Богородице на иконостасу у новој цркви Св. Петке, Добри До

Четири такозване "царске иконе" заслужују већу пажњу. Овај рад је из 1903. године. Иконе су рађене на

Црквишта у реону Иван Куле

У селу, које се данас зове Иван-Кула, пре 1389. године, живео је познати јунак из народних песама Косанчић Иван. Његова кула и данас стоји делимично сачувана, на удаљености од око 22 km од Куршумлије. Овај се Иванов град помиње у историји још 1412. године, за време деспота Стефана Лазаревића. По мишљењу Ђорђа Ст. Радојичића, овај легендарни топлички јунак је, уствари, историјска личност, и он је заправо унук деспота Иваниша - рођака цара Душана, који је у селу Рудару имао своју баштину и то негде половином XIV века.

По читавој данашњој Иван-Кулској парохији постоје многобројна црквишта. Једно од најстаријих црквишта је, свакако, црквиште у близини рудника код "Ђаволје вароши".

Слична црквишта постоје и у другим селима: Ђаке, Зебице, Добром Долу (поред цркве Свете Петке), Трпези (два црквишта), засеоку Вуча, код Иван-Куле се налази омања црквица у рушевинама, коју народ зове Иванова црква (подигнута је на 200 m под брдом испод куле), Свињишту код Рашковића, Секирачи код Беричића, Трну - засеок Црквенике, Васиљевцу (црква посвећена Светом Василију Острошком).

Црква Св. Апостола Петра и Павла - Луково

На 37 km, северозападно од Куршумлије, а на десетак километара западно од Мерђеза, и готово на самом почетку тока реке Топлице, налази се старо српско село Луково. У овом селу се налази црква Светих апостола Петра и Павла, подигнута још за време краља Милутина (1282 - 1321), који је овде *"подизао ливнице и засађивао јове, ради одбране имања од воде"*. По својој прилици је црква и могла бити подигнута за време његове владавине, јер је за време његовог столовања дошло до "процвата црквене уметности, књижевности" и градитељства. Сасвим је несумњиво да је он као српски владар подигао највише (а и обновио) цркви и манастира. И не само у Србији. Несебично је помагао Хиландар у његовој обнови и реновирању. Наши стари летописи бележе да је он "владао око 42 године и подигао 42 цркве".

Предање говори да је црква Светих апостола Петра и Павла у Лукову већ крајем XIV века била порушена. Тако порушена остала је све до XIX века.

Тихомир Ђорђевић бележи 1895. године, да је ова *"Луковска црква подигнута на темељима старе цркве. Ферман за грађење старе цркве налази се код Раденка Гашића из Лукова"*. Али, овај драгоцени и редак документ из прошлости Топлице, нажалост не постоји, јер је изгорео 1917. године, када су Бугари запалили кућу Гашића, где је, иначе, био чуван.

Сви су изгледи, да је крајем турске владавине у Топлици, црква била поново порушена, па је према запису (који сада стоји у цркви), црква обновљена 1895. године, по други пут. У запису пише: *"Храм св. Ај. Петра и Павла у Луково 1895. године - 1 - мај, подизали домови, Раденко, Стеван, Јова, Војин, Видосав, Алимпије, Трифун, Прока, Иван ... Игњат, Нестор, Петроније ...и писао Ђорђе Милосављевић. Црквени одбор: Танаско, Алимпије, Брена и Милић Стевановић - Милета Јовановић председник општине."* Па летопис Луковске цркве даље бележи: *"За освећење цркве и овога пута владика није долазио, већ је по његовом овлашћењу Намесник Косанички Богосав М. Поповић извршио свештеничко освећење Храма и положио један грчки антиминс из 1870. године, који је био у старој Цркви."*

Фрескописање у Лукову

Унутрашњост цркве је живописана веома декоративним фрескама, али без неке посебне уметничке вредности.

Па, ипак, најзначајнији призор фрескописања се налази у олтару, где је насликан Христос Пантократор са четири јеванђелиста. Исписан текст све објашњава: *"Господи, Господи, призри с небесе и вижд и посјети храм сеј јеҕоже насади десница твоја"*. Док је у самој ниши олтарске апсиде насликан Господ Саваот. У нижој зони су: Св. Сава, Св. Јован Златоусни, Григорије Богослов и Св. Атанасије. А на самом зиду апсиде, велика фреска: жртва Аврамова и гозба Аврамова.

Фреска Св. Саве

У средњем делу цркве фрескописање иде следећим редом: десно од Христа Спаситеља, налази се велика фреска Христовог Вазнесења, лево Богородица са дванајест апостола, у величини 4 x 2 m. На северној страни је сцена

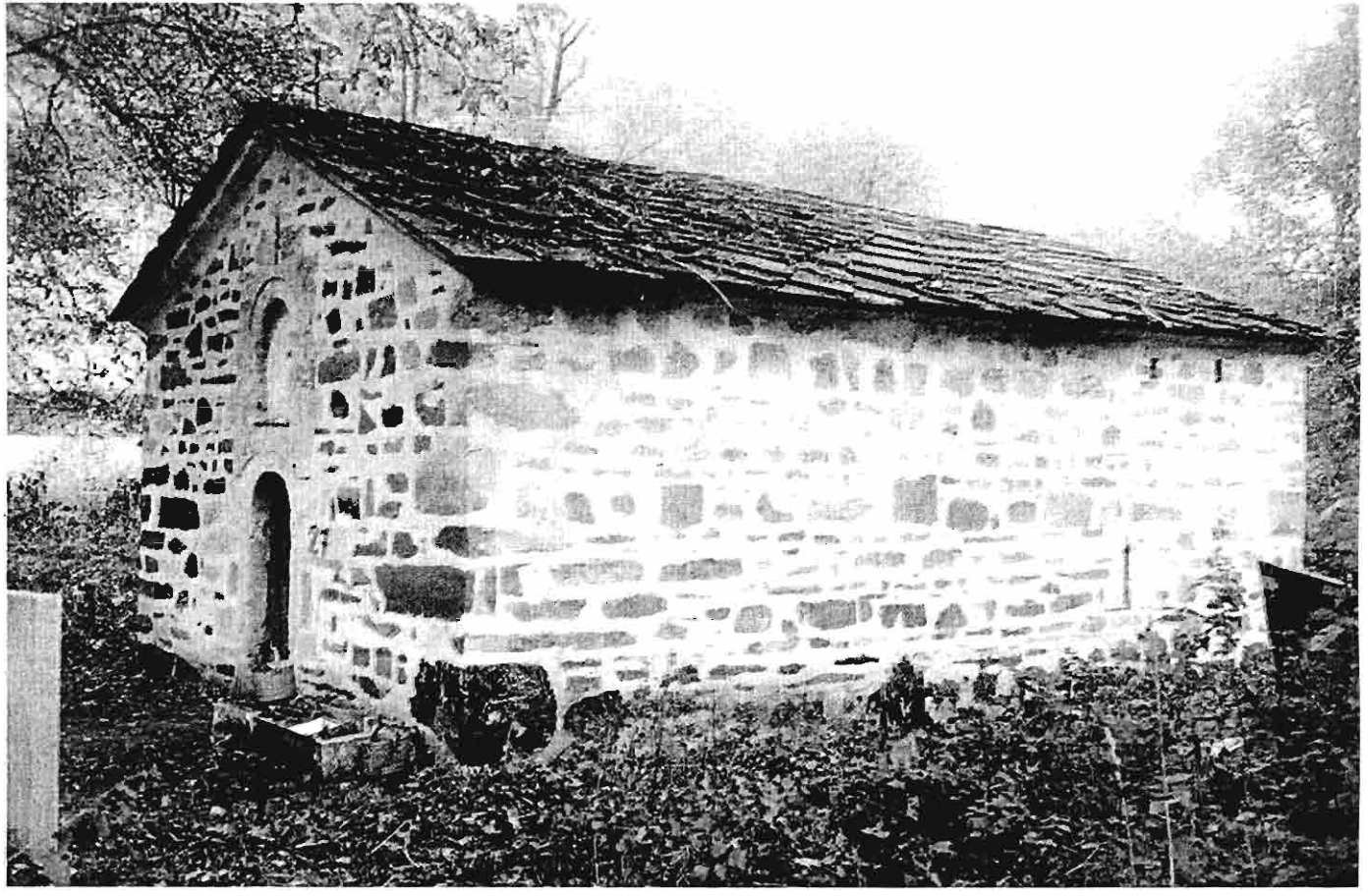

Црква Св. Мине - село Штава

На девет километара, западно од Луковске Бање, на једном благом пропланку Копаоника, одакле се пружа широк видик према Санџаку, налази се омање планинско село Штава. Сви су изгледи да је ово село било познато још у Античко доба за време Римљана, а нарочито у средњем веку кад је кроз ово село пролазио чувени дубровачки пут. Тако су кроз ово село пролазили многи трговци, путници, знаменити људи, војници итд итд. Најзад, овде су пронађене и руде олова, цинка и сребра па чак и злата (у малим количинама), што је имало великог одјека на самом Балкану. И дан данас могу се наћи "шљачишта где је руда топљена", да би се извршило "потпуно пречишћавање и одвајање метала, особито сребра и бакра, које се извозило у шипкама, вршено је у XIV веку ..."

У том и таквом селу Штави, подигнута је црква св. Мине, негде у XV веку, од стране војводе Мркше. Војвода Мркша је био један од "истакнутијих властелина српске деспотовине ,који је био добро познат из дубровачких архивских књига као војвода Мркша Сићевски".

На самом запису изнад портала у Штавској цркви св. Мине, стоји да је иста "саграђена и пописана за време Пећког патријарха Пајсија (1614 - 1647) и Грачаничког митрополита Силвестера". Што очито упућује на чињеницу, да је црква у периоду од 1426. године, па до периода 1614. године, била највероватније рушена до темеља. Црква се касније помиње у записима: 1726. године, 1736. године и 1794. године, када је у

свакако, нам показују, да је црква зидана тако да може послужити и у одбрамбене сврхе.

Наос и паперта су фрескописани. Обележени су многим детаљима из Јеванђеља и житија светаца. Фреске су исликане у византијском стилу са постојаним бојама. Детаљи су одвојени црвеним бордурама, које употпуњују цело полихроно "ал секо" сликарство.

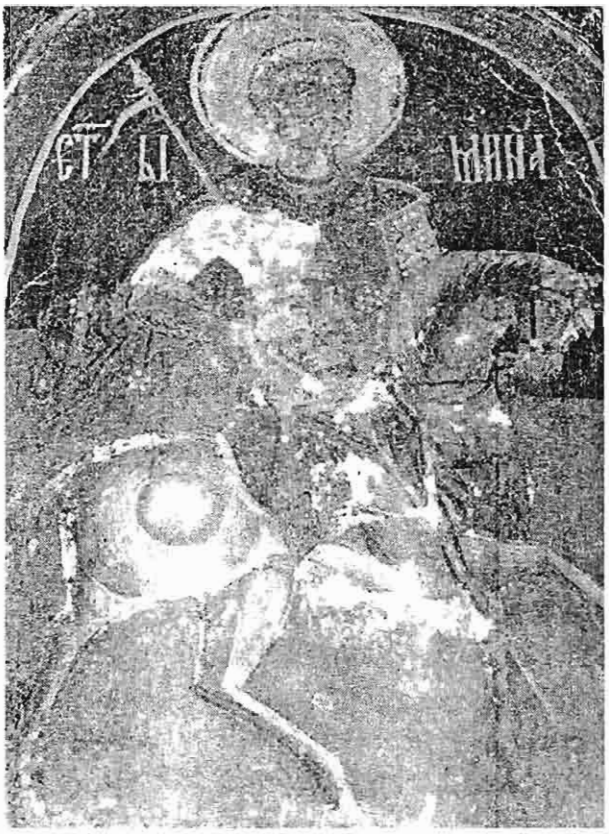

Фреска Св. Мине - Штава

Оштећена фреска Господа Исуса Христа

Ова малена црква је укопана у земљу, са ниским вратима на улазу у паперту и наос цркве. Са леве стране нешто испред саме цркве, налази се дрвена звонара. Активна. Њено звоно је изливено у Београду 1938. године. Поклонио га је тадашњи министар Добривоје Стошовић, иначе, родом из Блаца. Поред гробља, које окружује готово целу цркву, прострло се шипражје и паветина. Као да крију, међу ситним растињем, српске победе и поразе овог краја са Турцима, Бугарима, Немцима... кроз векове.

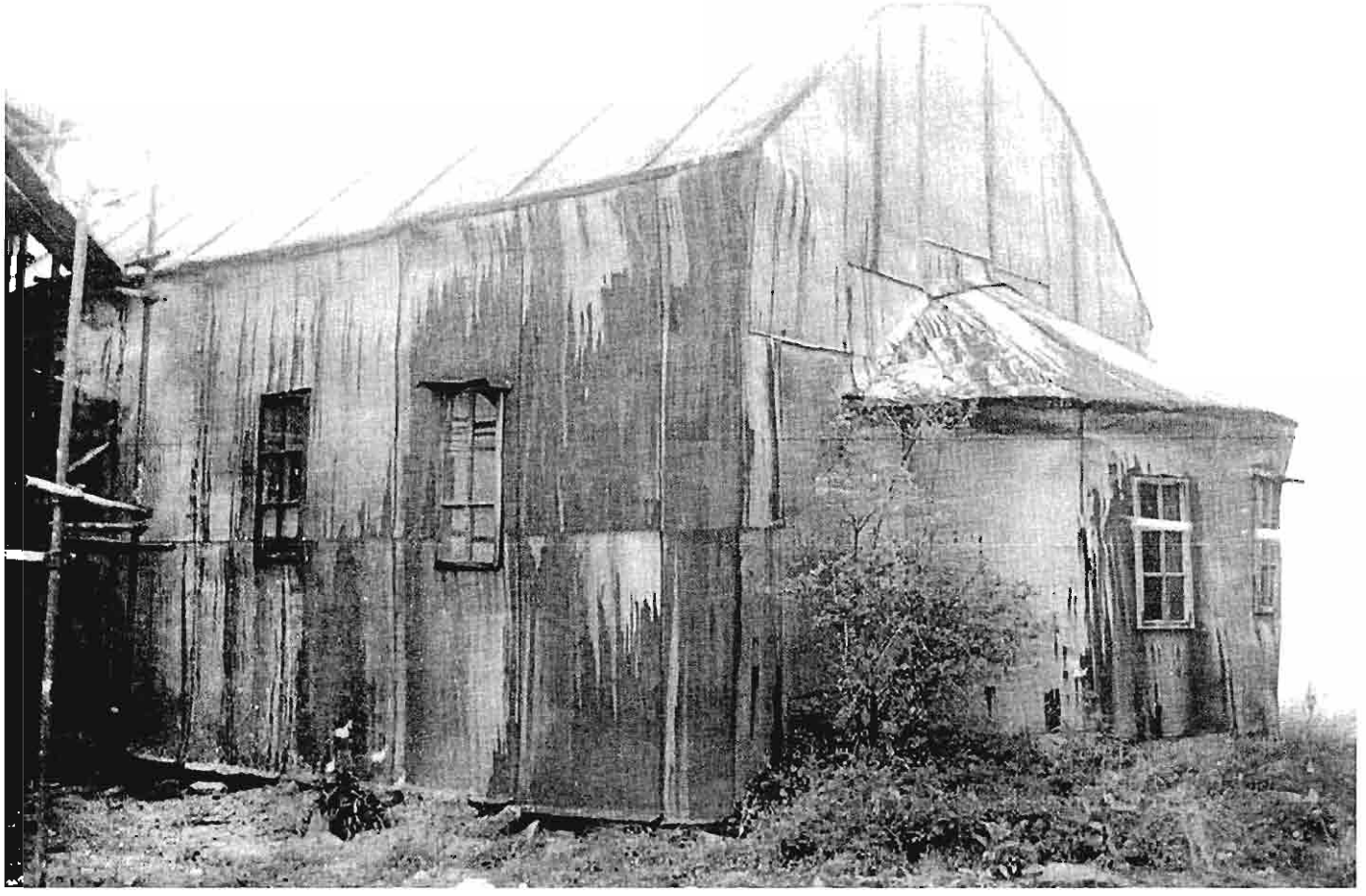

Црква Блага Мара - Марија Магдалена, село Игриште

Стара црква

На највишој тачки села Игришта, на висоравни пространог пропланка, где се погледи са ветровима укрштају и једино са птицама могу да поздраве, у окружењу ретког шумарка, налази се стара црква посвећена Благој Мари - Марији Магдалени. То је једно од оних светих места где је својевремено Свети Сава побијо дрвени крст у земљу, означивши, при том, ово место, као свето место, за будућност. За вечност. Во вјек и вјеков. За ову цркву можемо слободно рећи да је она својеврсна реткост, и један особени тип у начину градње и целом конструкционом облику и изгледу. Ово планинско село је заправо и могло да сагради на једино могући начин цркву - кованицу на који је и саградило.

По својој прилици је на овом месту, у средњем веку био некакав манастир, па чак и обиман град који је био опасан високим зидовима. Али, пошто се ово место на далеко види, увек је привлачило пажњу злогласних Турака који су у неколико махова рушили и град и цркву. Док се нису коначно настанили на овом месту. Где су предуго живели. Кад се Србија ослободила Турака, на овом месту није остао ни камен на камену. Али је зато остало српско памћење, које је коначно саградило цркву 1920. године, од стране мештана овог села. Село је саградило ову цркву добровољним

конфигурација земљишта која је на том месту доста равна, тако да је и темељ остао приземљен. Саграђена је од древних греда, дасака и летава. Зидови су јој били испуњени блатом (које је справљено у спрези са сламом), који су оковани летвама, преко којих је, опет дошао тањи слој премаза финог блата. Услед невремена и зуба времена, спољни део премазног блата се одигао тако да су остале само приковане летве. Док је унутрашњост цркве остала читава. Временом је црква све више пропадала, па су се мештани досетили и опшили је целу плех - лимом. Али ни то није много помогло, јер је ветар просто разнео велики део табли са цркве.

На овој цркви има осам прозора и двоја врата. Под је набивен жутом иловачом. Док је иконостас направљен од фино обрађене даске јасена. Иконостас је новијег датума и исликао га је неки К.А. Дичић. Фигуре светаца су непропорционалног карактера са једноставним бојама које се више завршавају на покушају, него на неком бољем уметничком остварењу.

Царске двери су иконописане са Богородицом и св. архангелом Гаврилом. Обоје држе по један свитак. Св. Архангел обавештава свитком Мајку Божју о намери Бога Оца. А Богородица нас својим свитком у десној руци обавештава о њеној добровољној улози у великој вољи Божјој. Десно од двери икона Исуса Христа, а на јужним дверима је насликан св. архиђакон Стефан.

Лево од царских двери налази се икона Богородице, а на северним дверима је икона архангела Михаила.

своду. Зидове употпуњују четири полупиластра, као својеврсна имитација ионако једноставне грађевине.

Унутрашњост цркве није фрескописана, већ је само бело окречена. По негде је отпао премаз танког блата, које је заменило малтер, да би зидови, уопште, могли да се окрече.

На средини цркве се још налази целивајућа икона Благе Маре - Марије Магдалене, у великој мери оштећена. Рађена је, по својој, прилици кад и иконостас.

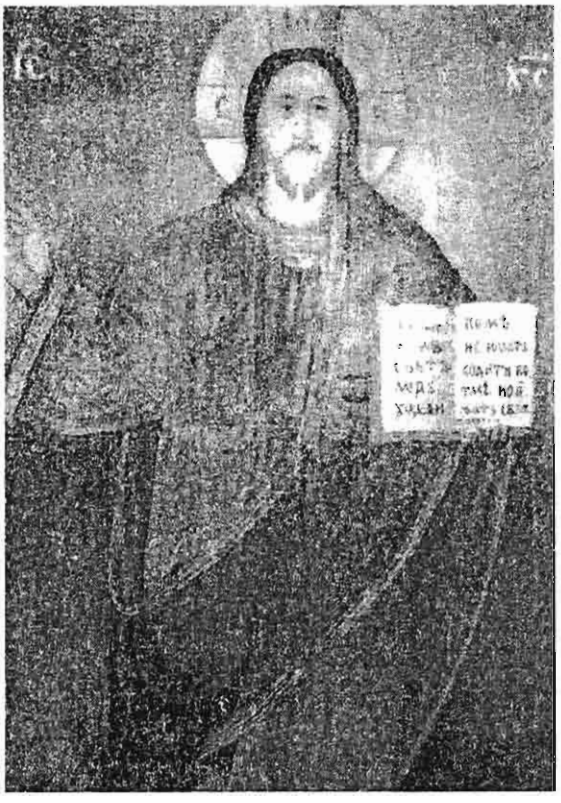

Икона Господа Исуса Христа - Игриште

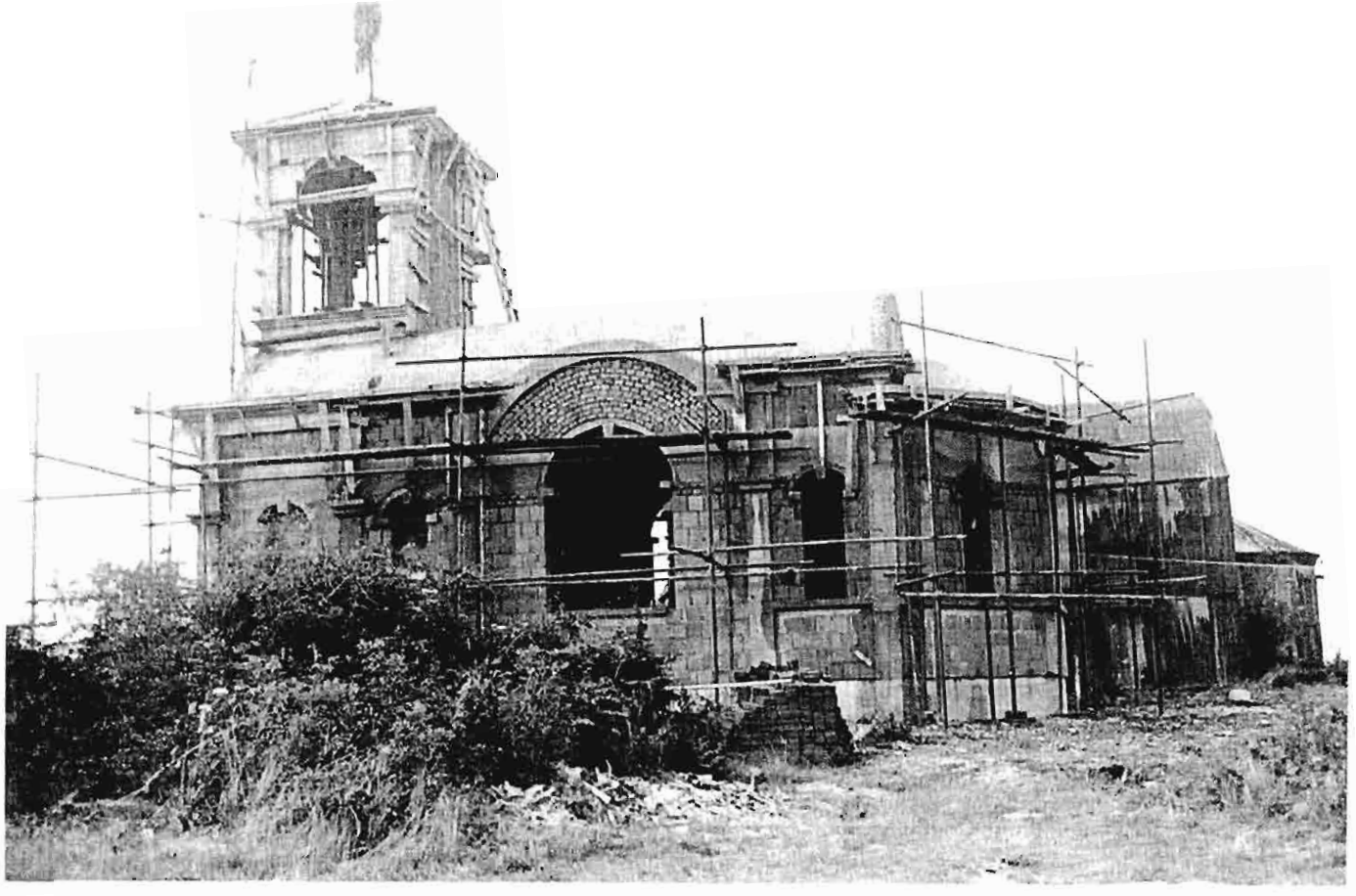

Нова црква - Благе Маре

Нова црква је надвисила стару цркву, готово за једну висину крова, а нарочито са високо издигнутом звонаром. И она је, као и стара црква, једнобродна грађевина, са тространом олтарском апсидом споља, а округлом изнутра. Без певница је. Има девет омањих и два велика прозора, који јој дају добро осветљење.

Улаз у цркву је оивичен добром настрешницом, који води прво у омању припрату, а потом у наос цркве. Наос повезује припрату и олтарски део цркве, који је засведен полукалотом.

Црква је зидана ововременим материјалом цигле и бетона, оивичена добро утврђеним армираним бетонским стубовима. Осам спољних пиластера јој дају још значајнију монументалност, који долазе до изражаја између благих линија аркадних прозора.

Звонара стоји на сасвим малом назначеном постољу које се готово и не примећује, тако да се има утисак да звонара изниче из саме цркве. Она је четвороугаона са четири стубића на ћошковима. Стубови су повезани луковима и учвршћени трансферзалним гредама.

Полуобличаст свод цркве је, такође, рађен у армираној бетонској плочи, што је осмишљено као трајно решење. Сама ће црква бити покривена бакарним лимом.

Ова грађевина ће свакако доћи до изражаја тек онда кад буде постављена столарија и кад јој се уради спољна фасада. За сада, изгледа као једно градилиште које доста обећава.

буде чиста њихова сопственост, да не припада никаквом вакуфу, и ниједне аспре се не сме наплатити за то. Само треба имати на уму да ова зграда не буде у улици где Турци станују, нити пак да буде коме на сметњи...

Написано и издано у другој половини месеца рабил - акија 1280. године (то јест 1863.)."

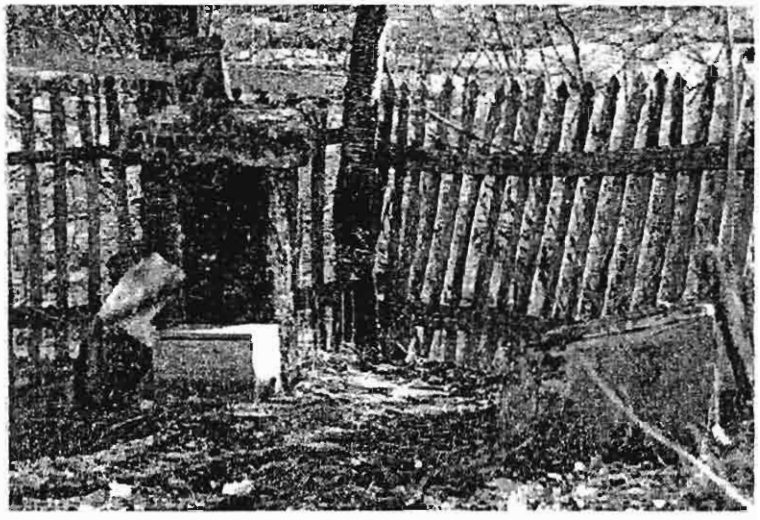

Обележје једног црквишта у Луковском крају

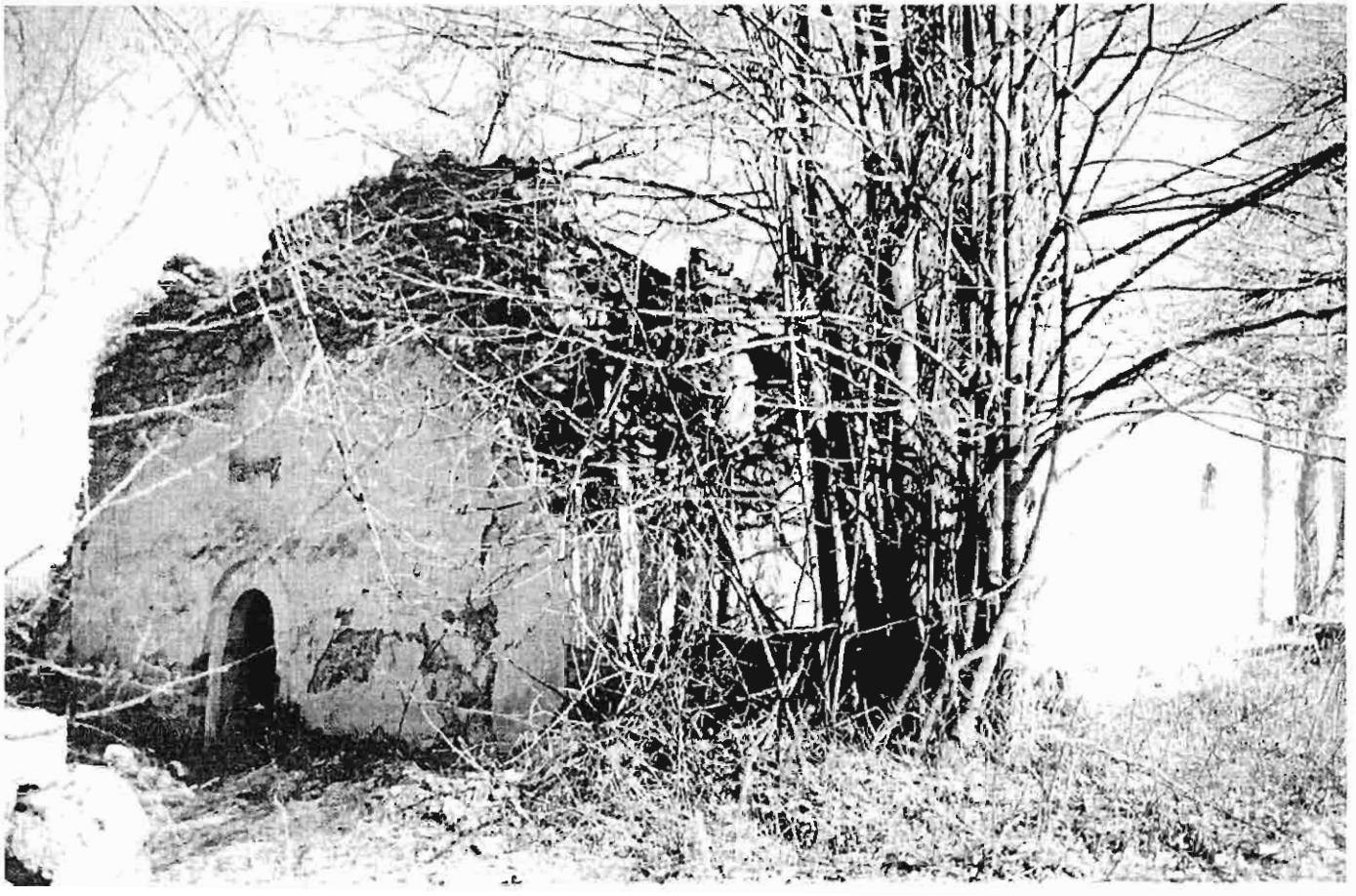

Црква Св. Богородице - село Бабица

Изнад ушћа, два бабичка потока, налазе се два омања брдашца. На десном брдашцу се налази омање црквиште посвећено Св. Петки (по предању народа), а на левом брду се налази црква Св. Богородице.

Историјски подаци говоре да је црква Св. Богородице започета са зидањем 1863. године, а довршена, негде око 1895. године. Она је данас у рушевинама. Била је у добром стању све до земљотреса на Копаонику 1980/83. године, када је порушена и тада коначно остала без крова.

Зидана је у српско - византијском стилу као једнобродна грађевина, сажетог типа, са полукружном апсидом. Шест једноделних прозора са решеткама, одозго полукружних, закриљени су широким архиволтама. Оквири врата са западне и јужне стране, су од каменог оквира. Грађевина је омалтерисана споља и изнутра, али није била фрескописана.

У олтару се налазе четири нише, од којих су две са леве стране - за проскомидију, једна је у централном делу полукружне апсиде, док је једна са десне стране олтара у такозваном делу ђаконикона.

Лађу цркве карактеришу шест пиластера који стварају омање угаоне просторе.

Црква Св. Тојице - село Требиње

У селу Требињу, изнад Луковске Бање, на једном омањем брдашцу, које је окружено падинама Копаоника, налази се црква Св. Тројице. Подигнута је на истом месту где је била стара црква, али су јој темељи померени мало у десну страну, у односу на стари положај. Озидана је од притесаног камена, и то оног истог, од кога је била зидана и стара црква.

Црква у пејзажу Требиња

Црква је зидана у ранохришћанском облику као једнобродна грађевина. Са својим мирним и једноставним линијама архитектуре, ова нас грађевина враћа у старо античко доба, када су зидане цркве оваквог типа, без икаквог архитектонског стила.

Порушене цркве у реону крчмарске парохије

Услед мученичке историје српског народа, за време робовања под Турцима, када су рушене српске богомоље, у већини села Куршумлијске области, многе су цркве и манастири заувек нестали, док је један део само делимично очуван.

...''Таква су црквишта, на првом месту, у селу Крчмару, од којих се једно налази на лепом и живописном месту, у окружењу столетних брестова. Зидана је кречом и малтером. Има паперту дугу 6 m, средњи део храма (наос) 4 m и олтарски део 3 m. Висина сачуваних зидина је око 2 m. У олтару се још увек налази жртвеник са каменим постољем.

У суседном потоку је пронађена црквена воденица. А око цркве и преко потока су пронађени остаци црквених зграда. Народ верује да је овде некада био манастир...'' Овако пише у Летопису куршумлијске цркве за крчмарску парохију. Нешто ниже, у потоку, на око пола сата хода, сазидана је нова црква (1992. године), посвећена св. Алимпију Столпнику. Уместо паперте у цркву се улази кроз звонару. Звонара је покривена црепом, са кровом на четири воде. Сама црква је једнобродна грађевина чији се кров слива на две воде. Зидана је циглом и каменом. Још увек је недовршена

Око цркве је распростртo старо гробље. И овде се лелујају стари и столетни брестови са својим широким гранама.

је 1535. године, свега на 22 године испред обнове Пећке патријаршије 1557. године".

Ова црква је обновљена 1564. године, и то од стране властелина "Кир Димитрија Станојевика", који је по својој прилици био и ктитор цркве. Црква је обновљена блатом, а не кречним малтером (како су иначе зидане властелинске цркве у средњем веку).

Изглед недовршене звонаре цркве Св. Алимпија - Крчмаре

Црква Св. Архангела Михаила - село Богујевац

На самом крају села Богујевца, завучена у шумарку, окружена великим храстовима, налази се црква Св. Архангела Михаила. Црква је президана 1954. године, на темељима старе цркве, док су мештани овог села 1964. године поставили ново звоно, тешко неких 60 килограма. Препокривена је лимом 1977. године.

Црква је једнобродна грађевина са кровом на две воде који се спајају у један слив на олтарском делу. Грађевина је без кубета и без певница. Звонара је накнадно дозидана уз северни зид цркве. Није фрескописана. Осим дрвеног иконостаса, који одваја олтарски део од наоса, црква нема неку већу уметничку и монументалну вредност.

Темељ јој је сазидан од притесаног камена у нивоу земљишта. Под цркве је бетониран. Спада у групу цркава који припада типу кованица.

Коришћена литература:

1. Летопис Рачанске цркве и парохије
2. Летопис Луковске цркве и парохије
3. Летопис Жучке цркве и парохије
4. Летопис Крчмарске цркве и парохије
5. Летопис Иван Куле и Доброг Дола - цркве и парохије
6. Летопис Куршумлијске цркве и парохије
7. Летопис Мирничке цркве и парохије
8. Јован Јанићијевић, Културна Ризница Србије, Београд, 1996.
9. Рајко Веселиновић, Историја српске Православне цркве са народном историјом, Београд, 1963.
10. Феликс Каниц, Србија - земља и становништво, Београд, 1987.
11. Др Ђоко Слијепчевић, Историја српске Православне цркве, Београд, 1991.
12. К. Јиречек - Радовић, Историја Срба, Београд, 1990.
13. Др Радослав Грујић, Азбучник српске Православне цркве, Београд, 1993.
14. Ст. Станојевић, Историја српског народа, Београд, 1926.
15. Властимир Ђоровић, Историја Срба, Београд, 1993.

Штампање књиге су помогли:

1. Скупштина општине - Куршумлија
2. Колектив Општинског суда - Куршумлија
3. Републичка управа јавних прихода - Куршумлија
4. НБЈ - ЗОП - Куршумлија
5. "Трговина Дељанин" Д.О.О - Куршумлија
6. ИВА-И Д.О.О. - Куршумлија
7. Д.О.О. "Марко Карић" - Куршумлија
8. "Радиша Експорт-импорт" - Куршумлија
9. Пекара "Три брата" - Куршумлија
10. СТР "Милановић" - Куршумлија
11. Д.О.О. "МДМ" - Куршумлија
12. Црвени крст - Куршумлија
13. С.Р. "Шуловић комерц" - Куршумлија
14. "ВИТАНА" - Куршумлија
15. С.Т.Р. "ЕКСТРА ПЕТРОЛ" - Лесковац
16. ДП Модна конфекција "7 ЈУЛИ" - Куршумлија
17. ДД "ПЛАНИНКА" - Куршумлија
18. ШИК "КОПАОНИК" - Куршумлија
19. Књижара "Томић" - Куршумлија
20. ДД "Ништауто" РЈ "ФРУНИК" - Куршумлија
21. ДД "МЕТАЛАЦ" - Куршумлија
22. Завод за превенцију инвалидности и рехабилитацију "ЖУБОР" - Куршумлијска Бања
23. "СРБИЈА ШУМЕ" - Куршумлија
24. Нишка банка - Куршумлија
25. Земљорадничка задруга - Мерћез
26. Графичка радња "ГИЛЕ" - Куршумлија
27. ДП "СЕЛОВА" - Селова

ДУШАН МИЉКОВИЋ

РАСПЕЋЕ ВЕЧНОСТИ

Прво издање 1998.

Уредник:
протојереј Братислав Милетић

Лектор:
Дејан Станковић

Фотографија и графички приказ:
Душан Миљковић

Техничка обрада
"Идеја" - Ниш

Издавач:
црквена општина - Куршумлија

Штампа:
"Свен" - Ниш

Тираж:
1000 ком.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

726.54(497.11)

МИЉКОВИЋ, Душан
Распеће вечности : цркве и манастири куршумлијске области / Душан Миљковић : (фотографија и графички приказ Душан Миљковић). - (1. изд.). - Куршумлија : Црквена општина, 1998 (Ниш : Свен). - 166

Тираж 1000. - библиографија: стр. 165.

ISBN 86-83149-01-3

726.71 / .74 (497.11)
а) Цркве - Куршумлија б) Манастири - Куршумлија
ИД = 65370380